

Odnos između međureligijskog dijaloga i navještaja Crkve. Teološko-religijske perspektive u svjetlu misli Nikole Bižace

Ćosić, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:386919>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2023-03-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

**ODNOS IZMEĐU MEĐURELIGIJSKOG DIJALOGA I
NAVJEŠTAJA CRKVE. TEOLOŠKO - RELIGIJSKE
PERSPEKTIVE U SVJETLU MISLI NIKOLE BIŽACE**

Diplomski rad

Mentor:

Doc. dr. sc. Davor Vuković

Studentica:

Anamarija Ćosić

Đakovo, 2016.

Sažetak

U vremenu u kojem se sve više naglašava dijalog i upoznavanje nekršćanskih religija, postavlja se pitanje kako promatrati odnos između temeljnog poslanja Crkve, misijskog poslanja i dijaloškog poslanja, koje nakon II. vatikanskog koncila u promišljanju teologa i crkvenom naučavanju zauzima značajno mjesto. Pluralizam, koji je jedno od najvažnijih obilježja ovog vremena, pogoduje shvaćanju vrijednosti dijaloga, ali rezultira i relativističkim poimanjem istine, posebice u raspravi o spasenjskoj vrijednosti religija, o nužnosti Crkve za spasenje i važnosti navještaja. Zato u prvom dijelu rada donosimo, na tragu crkvenih dokumenata, narav, teološko utemeljenje, sastavnice i perspektive navještaja i dijaloga. Nadalje, drugi dio kao takav je prikaz teološke misli Nikole Bižace s obzirom na međureligijski dijalog, odnos navještaja i dijaloga, molitvenu dimenziju međureligijskog dijaloga, u okviru čega Bižaca razvija i svoje specifične naglaske u promišljanju. Treći je dio kritički osvrt na prikazanu teološku misao, koja je suočena s izjavama u deklaraciji *Dominus Iesus*, ali i sa drugom teološkom misli. Tu je prvenstveno istaknuta njezina vrijednost, a zatim i nekakve dvojbe i nedorečenosti s obzirom na pretpostavke dijaloga, odnos religija i spasenja, odnos navještaja i dijaloga.

Ključne riječi: navještaj, dijalog, religije, Nikola Bižaca, spasenje, istina

Summary

The relationship between interreligious dialogue and the Church's proclamation.

Theologico – religious perspectives in light of the thought of Nikola Bižaca

The contemporary societal, cultural and theological atmosphere is marked by a theme of dialogue, pluralism and an encounter of different religions. In such an atmosphere of religio-cultural pluralism, but also of strong spirit of relativism, a question is asked about how one should look upon the relationship between the mission of the Church and interreligious dialogue. The goal of this paper is to present that important relationship by following the thinking of Croatian theologian Nikola Bižaca. In the first part of this paper, following the documents of the Church, we will present the nature, theological foundation, elements and perspective of proclamation and dialogue. In the second part of the paper we will analyse the theological thought of Nikola Bižaca in respect to interreligious dialogue, relationship of proclamation and dialogue, and in respect to devotional aspect of interreligious dialogue, in frameworks of which, Bižaca develops his specific accents. The third part of the paper represents the synthesis and review of our author's presented theological thought, which is confronted with statements in the declaration *Dominus Iesus*, but also with other Church documents and theologians.

Key words: proclamation, dialogue, religions, Nikola Bižaca, salvation, truth

Uvod

Cilj ovog rada je promišljanje o odnosu između navještaja, odnosno misijskog poslanja Crkve i dijaloškog poslanja prema nekršćanskim religijama, koje se od vremena II. vatikanskog koncila naglašava kao jedan od načina odnošenja Crkve prema svijetu. Posebno ovdje želimo promišljati s hrvatskim teologom Nikolom Bižacom, koji je, možemo reći, na našem govornom području najbolji poznavatelj teologije religija. Zanima nas koliko su Crkvi potrebna oba ova vida djelovanja, može li dijalog nadomjestiti navještaj, kako postaviti njihov suodnos.

U prvom dijelu ćemo prikazati narav navještaja i dijaloga. To želimo proučavajući što o ovim dimenzijama crkvenog djelovanja tvrde dokumenti crkvenog učiteljstva. Taj ćemo govor započeti s obzirom na navještaj u svom teološkom izvoru, s obzirom na biblijske izvještaje i tumačenje crkvene tradicije; želimo pokazati zašto je baš misijsko poslanje temeljno za Crkvu. Kada je riječ o dijalogu, želimo ga utemeljiti teološki, u dijalogičnosti samog Boga, vidjeti zašto je Crkva pozvana na dijalog, s kim treba dijalogizirati, kako Crkva dijalogizirajući može ostati vjerna svom izvornom poslanju.

Želimo u drugom dijelu donijeti prikaz teološke misli Nikole Bižace o evangelizacijskom poslanju Crkve u okviru kojega promišlja navještaj i dijalog, prije svega utemeljujući ga u naučavanju II. vatikanskog koncila i poticajima crkvenog učiteljstva nakon koncila. Želimo sagledati kako Bižaca teološki i društveno utemeljuje dijalog i koje su za njega mogućnosti koje dijalog nudi. Prije svega se to odnosi na međusobno obogaćenje među sudionicima, ali za Crkvu je to i poticaj razlikovanju duhova. Želimo sagledati kako promišlja odnos dijaloga i navještaja i njihov doprinos širenju Božjeg kraljevstva. Teme koje ovdje također želimo sagledati u okviru misli Nikole Bižace su pitanje istine i pitanje molitve u međureligijskom dijaloškom kontekstu, napose njezino teološko utemeljenje i utjecaj konkretne prakse na misao Nikole Bižace.

U trećem dijelu želimo sagledati konkretnu teološku misao Nikole Bižace te istaknuti doprinose koje daje teologiji religija, posebice na ovom našem području. Želimo vidjeti koja je to teološka struja kojoj Bižaca pripada. Također želimo neke naglaske koje naš autor donosi propitati s obzirom na deklaraciju *Dominus Iesus*, ali i teološku misao Josepha Ratzingera u poimanju pretpostavke jednakosti u dijalogu, spasenjske vrijednosti nekršćanskih religija; precizirati opseg dijaloškog djelovanja.

1. Navještaj i dijalog u djelovanju Crkve

U ovom prvom dijelu ćemo prikazati dva bitna djelovanja Crkve danas: misijsko poslanje i međureligijski dijalog. Želimo promotriti samu narav ovih djelatnosti: posebice u njihovom teološkom izvoru, s obzirom na biblijske izvještaje i tumačenje crkvene tradicije. Želimo vidjeti isključuju li se međusobno ili mogu, i na koji način, imati iste ciljeve, koji će biti u skladu s poslanjem koje Isus Krist povjerava Crkvi – poslanjem u skladu s naumom Boga Oca, vođeno djelovanjem Duha Svetoga.

1.1. Crkva po naravi poslana – spasenjski plan Boga Oca

Crkva je po svojoj naravi poslana, odnosno misionarska, jer potječe iz poslanja Sina i poslanja Duha Svetoga u skladu s naumom Boga Oca.¹ To je njegov dobrohotni naum, da nas je u ljubavi predodredio za posinstvo, za sebe, po Isusu Kristu (usp. Ef 1, 4-5), snagom Duha posinstva (usp. Rim 8, 15). Taj je naum milost koja nam je dana, a očituje se u djelu stvaranja, kroz cijelu povijest spasenja nakon pada, u slanju Sina i u slanju Duha, koje se nastavlja u poslanju Crkve.² Drugim riječima: iz vrela sebedarne ljubavi Boga Oca, iz kojega se rađa Sin, a Duh Sveti proizlazi, on je darežljivo razdao božansku dobrotu i neprestano je razdaje time što nas iz svoje preobilne i milosrdne dobrohotnosti slobodno stvara i zove da s njim dijelimo zajedništvo u životu i slavi, da on bude sve u svemu, a ostvarujući i svoju slavu, ujedno ostvaruje i naše blaženstvo.³ Tako se poslanje Krista i Duha Svetoga ostvaruje u Crkvi, a poslanje Crkve nije dodatak poslanju Krista i Duha Svetoga, nego je sakrament: cijelim svojim bićem, u svim svojim članovima Crkva je poslana da navješćuje i svjedoči, da ostvaruje i širi tajnu zajedništva Svetoga Trojstva.⁴

¹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve Ad gentes*, KS, Zagreb, 2008., br. 2. (dalje: AG)

² Usp. KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, Glas koncila, Zagreb, 1994., br. 257. (dalje: KKC)

³ Usp. AG, br. 2.

⁴ Usp. KKC, br. 737.-738.

1.1.1. Posredništvo Isusa Krista

Nužnost misijskog djelovanja izbija iz unutrašnje novosti života koji je Krist donio. Taj život, spasenje, koje Crkva naviješta, ujedno je i Božje samopriopćenje jer ljubav ne čini samo dobro, nego omogućuje i udioništvo u životu samog Boga: onaj koji ljubi, želi se darovati.⁵

Osvrćući se na same početke Crkve, jasno je očito djelovanje iz vjere u Isusa Krista, jedinog Spasitelja za sve, jer je jedini kadar Boga objaviti i Bogu dovesti. Petar je židovskim vjerskim poglavarima, na pitanje o ozdravljenju hromoga, jasno odgovorio: »Po imenu Isusa Krista Nazarećanina, kojega ste vi razapeli, a kojega Bog uskrisi od mrtvih! Po njemu ovaj stoji pred vama zdrav... Nema uistinu pod nebom drugoga imena dana ljudima po kojemu se možemo spasiti« (Dj 4, 10. 12). Opća je vrijednost ove izjave: spasenje može doći samo po Isusu Kristu.⁶ On je jedini u kojemu se ostvaruje spasenjski plan. U Novom zavjetu se neprestano tvrdi da se spasenje postiže samo vjerom u Isusa. Upravo su oni koji vjeruju u Krista pravi Abrahamovi potomci. Blagoslov svih u Abrahamu nalazi svoje značenje u blagoslovu svih u Kristu. On, međutim, ne isključuje pogane iz spasenja, pohvaljuje vjeru onih koji ne pripadaju Izraelu. U Kristu nema razlike između židova i pogana. Univerzalnost spasenjskog Kristova djela utemeljuje se na činjenici da se njegova poruka i njegovo spasenje obraćaju svim ljudima i svi ih ljudi mogu prigrliti i u vjeri primiti. Jedino posredništvo Isusa Krista stavlja se u vezu s univerzalnom spasenjskom Božjom voljom: »Jer jedan je Bog, jedan je i posrednik između Boga i ljudi, čovjek – Krist Isus, koji sebe samoga dade kao otkup za sve« (1 Tim 2, 5-6). Ovdje je riječ o univerzalnom i jedincatom posredničkom Isusovom značenju.⁷ Riječi Isusa Krista, božanske osobe, pravoga Boga i pravoga čovjeka, sadrže u sebi definitivnost i puninu objave Božjih putova spasenja, premda dubina božanskog otajstva ostaje transcendentna i neiscrpna. Istina o Bogu nije dokinuta ili ograničena jer je izražena ljudskim jezikom, ostaje jedinstvena i potpuna jer je onaj koji govori utjelovljeni Sin Božji. Ta definitivna samoobjava Božja je razlog zašto je Crkva po naravi misijska: ona ne može ne naviještati evanđelje, odnosno

⁵ Usp. IVAN PAVAO II, *Redemptoris missio. Enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe*, KS, Zagreb, 1991., br. 7. (dalje: RMs)

⁶ Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA MAĐURELIGIJSKI DIJALOG I KONGREGACIJA ZA EVANGELIZACIJU NARODA, *Dijalog i navještaj. Razmišljanja i upute o međuvjerskom dijalogu i o navještaju evanđelja Isusa Krista*, Misijska centrala, Sarajevo, 1992., br. 60. (dalje: DA)

⁷ Usp. MEĐUNARODNO TEOLOŠKO POVJERENSTVO, *Kršćanstvo i religije*, KS, Zagreb, 1999., br. 32.-37.

puninu istine koju nam je Bog o sebi obznanio.⁸ Nužnost misijskog djelovanja izbija iz unutrašnje novosti života koji je Krist donio i koji su njegovi učenici živjeli. Taj novi život je Božji dar, a od čovjeka traži da ga primi i njeguje želi li se ostvariti prema cjelini svog poziva.⁹

Ono što je ovdje važno naglasiti jest to da je Crkva prva obdarenica spasenja: Krist ju je stekao svojom krvlju i učinio ju svojom suradnicom u djelu sveopćeg spasenja. Krist po njoj ispunja svoju misiju. Zato Crkva ispovijeda da je Bog odredio Krista za jedinog posrednika i da je ona sama postavljena kao sveopći sakrament spasenja. Tim više ovdje dolazi do izražaja razumijevanje spasenjskog otajstva kao jednoga.¹⁰

1.1.2. Djelovanje Duha Svetoga

Isusova mesijanska misija ima svoj vrhunac u vazmenom otajstvu, u kojem onda Duh Sveti postaje nazočan u svoj svojoj božanskoj osobnosti kao onaj koji nastavlja djelo spasenja. To je djelo povjereno Crkvi, ali u njoj i po njoj je Duh Sveti transcendentni protagonist u ostvarenju tog djela u čovjekovu duhu i u povijesti svijeta. Krist šalje svoje u svijet kao što je Otac poslao njega i zato im je dao Duha. On djeluje preko apostola, ali istodobno i u slušateljima, u njihovim savjestima i srcima; On je onaj koji daje život.¹¹

Crkva, stoga, zna da u naviještanju evanđelja može računati na Duha Svetoga koji potiče njezin navještaj i vodi one koji ga slušaju na poslušnost u vjeri. Duh je Sveti onaj koji, danas jednako kao i na početku Crkve, djeluje u svakom koji evangelizira i koji mu dopušta da ga on vodi, da mu daje riječi koje sam ne bi znao naći, pripremajući, u isto vrijeme, duh slušatelja da bude otvoren prihvaćanju evanđelja kraljevstva Božjeg.¹² Duh Sveti, Kristov Duh, prisutan je i djeluje među onima koji slušaju radosnu vijest još prije nego li misijsko djelovanje započne, a posebice u samom misijskom djelovanju: »Dok Duh Sveti, koji po sjemenkama Riječi i po propovijedanju evanđelja poziva Kristu sve ljude i budi u srcima posluh vjere, u krilu krsnog vrela na nov život

⁸ Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Dominus Iesus. Deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista*, KS, Zagreb, 2000., br. 5.-6. (dalje: DI)

⁹ Usp. RMs, br. 7.

¹⁰ Usp. RMs, br. 9.

¹¹ Usp. RMs, br. 21.-22.

¹² Usp. DA, br. 64.

rađa one koji vjeruju u Krista, on ih skuplja u jedan Božji narod, koji je 'izabrani rod, kraljevsko svećenstvo, sveti puk i narod stečeni' (1 Pt 2, 9)«. ¹³

Tako misijsko poslanje Crkve biva bitno povezano s božanskom stvarnošću; vođena je Duhom Svetim u naviještanju Kristova djela po naumu Boga Oca, ali je i »najuže povezana također sa samom ljudskom naravi i njezinim težnjama«. ¹⁴ Duh Sveti je onaj koji vodi, oživljava i usmjeruje čitavo misijsko djelo Crkve, tu se njegovo djelovanje očituje na poseban način, ali njegova nazočnost i djelovanje su univerzalni, ne poznaju granice ni prostora ni vremena. Svaki čovjek kojem Duh Sveti daje svjetlo i poticaj ne može ostati ravnodušan na religiozna i egzistencijalna čovjekova pitanja. ¹⁵

1.1.3. Poslanje Crkve i kraljevstvo Božje

Sva četiri evanđelja i Djela apostolska donose izvještaj o poslanju kojega je uskrsli Gospodin Isus Krist povjerio svojoj Crkvi. Spomenut ćemo najvažnije. Matej u svom evanđelju donosi sljedeće: »Dana mi je sva vlast i na nebu i na zemlji. Idite, dakle, i poučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga i poučavajući ih da obdržavaju sve ono što sam vam zapovjedio. Evo, ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta« (Mt 28, 18-20). Markovo evanđelje nešto kraće prikazuje ovaj nalog: »Idite po svem svijetu i propovijedajte evanđelje svemu stvorenju. Tko uzvjeruje i bude kršten, spasit će se, a tko ne uzvjeruje, bit će osuđen« (Mk 16, 15-16).

Ovo poslanje Crkve, nastavlja se na Isusovo naviještanje Radosne vijesti kraljevstva, koje je on naviještao svojim riječima: »Ispunilo se vrijeme, približilo se kraljevstvo Božje! Obratite se i vjerujte evanđelju!« (Mk 1, 14-15), zatim svojim djelima, cijelim svojim životom, a posebno smrću i uskrsnućem. ¹⁶

Možemo uočiti da se kraljevstvo Božje koje poznajemo iz objave ne može odvojiti ni od Krista ni od Crkve: Krist je kraljevstvo navijestio, ali se ono u njemu uprisutnilo i ispunilo: njegovim riječima i djelima, ali prije svega u osobi Isusa Krista. Zato kraljevstvo Božje nije neki pojam, nacrt kojega treba tumačiti, nego je osoba koja ima lice i ime Isusa Nazarećanina, slike nevidljivog Boga. ¹⁷

¹³ AG, br. 15.

¹⁴ AG, br. 8.

¹⁵ Usp. RMs, br. 28.

¹⁶ Usp. DA, br. 56.

¹⁷ Usp. RMs, br. 18.

Isto se tako ne može odvojiti kraljevstvo Božje od Crkve: postoji neprekinuta veza između kraljevstva koje je propovijedao Isus i tajne Krista koju naviješta Crkva.¹⁸ Ona je s njim neraskidivo povezana: Krist je svoju Crkvu obdario puninom dobara i sredstava spasenja; u njoj stanuje Duh Sveti, koji ju oživljava, posvećuje, vodi i neprekidno obnavlja. Ne isključujući djelovanje Krista i Duha Svetoga izvan granica vidljive Crkve, daje joj posebnu i prijeko potrebnu ulogu. Odatle povezanost s kraljevstvom Božjim za koje prima misiju da ga navješćuje i da ga ustanovi u svim narodima.¹⁹ Drugi vatikanski koncil će reći da Crkva, obdarena darovima svoga Utemeljitelja, držeći njegove zapovijedi, prima poslanje da naviješta i u svim pucima uspostavlja Božje i Kristovo kraljevstvo te tvori na zemlji klicu i početak toga kraljevstva.²⁰

Ponajprije je Crkva u službi kraljevstva Božjega u naviještanju u kojem poziva na obraćenje: eshatološko spasenje započinje već sada u novosti života u Kristu. Osnivajući mjesne Crkve, narod vodi zrelosti vjere i rastu u ljubavi, služenju razumijevanju ljudi međusobno. Crkva služi kraljevstvu i šireći evanđeoske vrijednosti, ali i posredovanjem Kraljevstva, koje je po naravi dar i djelo Božje. Ovdje je važno napomenuti da se početna stvarnost kraljevstva može naći i izvan granica Crkve u čovječanstvu – ukoliko ono živi iz evanđeoskih vrijednosti i otvara se djelovanju Duha, ali taj vremeniti domet kraljevstva je nepotpun ako se ne poveže s kraljevstvom Kristovim, koje je nazočno u Crkvi i teži eshatološkoj punini.²¹

Premda priznaje da Bog sve ljude ljubi i pruža im mogućnost da se spase (usp 1 Tim 2, 4), Crkva ispovijeda da je Bog odredio Krista za jedinog posrednika i da je ona sama postavljena kao sveopći sakrament spasenja. »Svi su, dakle, ljudi pozvani na to katoličko jedinstvo Božjega naroda koje unaprijed naznačuje i promiče sveopći mir; tom jedinstvu na razne načine pripadaju ili su prema njemu usmjereni bilo katolički vjernici, bilo drugi koji vjeruju u Krista, bilo napokon svi ljudi uopće, koji su milošću Božjom pozvani na spasenje.«²² Nužno je promatrati povezano istinu o stvarnoj mogućnosti spasenja u Kristu za sve ljude i nužnost Crkve za spasenje – jer obje ukazuju na jedno spasenjsko otajstvo.²³

¹⁸ Usp. DA, br. 58.

¹⁹ Usp. RMs, br. 18.

²⁰ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska konstitucija o Crkvi Lumen Gentium*, KS, Zagreb, 2008., br. 5. (dalje: LG)

²¹ Usp. RMs, br. 20.

²² Usp. LG, br. 13

²³ Usp. RMs, br. 9.

1.1.4. Zadaća naviještanja i evangelizacije

Crkva, u svakom svom članu, ne može sakriti niti za sebe pridržati novost i bogatstvo koje je od božanske dobrote primila da ih priopći svim ljudima. Oni koji su uključeni u Katoličku crkvu moraju se osjetiti povlaštenima i dužnima svjedočiti vjeru i kršćanski život, kao služenje braći i pravedan odgovor Bogu. Zato je Crkvi povjerena milost biti blagovjesnikom neistraživog bogatstva Kristova (usp. Ef 3, 8)²⁴, a treba biti svjesna da svoje izvrsno stanje nemaju pripisati svojim zaslugama, nego posebnoj Kristovoj milosti, kojoj treba da odgovaraju mišlju, riječju i djelom da ne budu strože suđeni.²⁵ Zato Crkva nastoji otkriti prikladan način naviještanja evanđelja, učeći od samog Isusa, promatrajući vremena i doba kako Duh predlaže: naviještanje mora biti kako postupno, tako strpljivo, hoditi ukorak s onima koji slušaju poruku, poštujući njihovu slobodu kao i njihovu sprostost u vjerovanju.²⁶

Da bi Crkva mogla donositi otajstvo spasenja čovjeku, mora s posebnom pažnjom pristupati suvremenom čovjeku, djelovati svjedočeći, a manje naučavajući. Osnovni je i nezamjenjivi oblik misije – svjedočanstvo kršćanskoga života, poštivanje osoba i djelotvorna ljubav prema siromasima i malenima, prema onima koji trpe. Posebno kada se ne očekuje nagrada za takva nesebična djela, nastaju točno određena pitanja koja usmjeravaju na Boga i evanđelje. Uz to, sam navještaj, evangelizacija je uvijek temelj i srž, najviši domet: ozbiljno uvjeravanje koje razotkriva otajstvo objavljeno u Kristu: uvodi čovjeka »u misterij ljubavi Boga koji ga zove da u Kristu stupi s njim u osobni odnos«²⁷. Sadržaj je navještaja Krist, raspeti, umrli, uskrsli, u kojemu se postiže potpuno, istinsko oslobođenje od zla, grijeha i smrti; Bog u njemu dariva vječni život. Iz toga se otvara put obraćenju, rađa se vjera, kao osobni odgovor na navještaj. Obraćenje je Božji dar, a vjera se potvrđuje krštenjem. To nije samo praksa Crkve, nego je volja Kristova i proizlazi iz unutrašnjeg zahtjeva da se u njemu izvodi novo rođenje od Duha, trajno se povezuje s Trojstvom i Crkvom, tijelom Kristovim. To uvođenje u Crkvu podrazumijeva već postojeću mjesnu zajednicu ili traži stvaranje novih zajednica. Tu je riječ o dugotrajnom procesu dok mjesna Crkva ne zaživi u

²⁴ Usp. RMs, br. 11.

²⁵ Usp. LG, br. 14.

²⁶ Usp. PAVAO VI, *Evangeliij nuntiandi. Apostolski govor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, KS, Zagreb, 2000., br. 79. (dalje EN)

²⁷ Usp. EN, br. 27.

potpunosti.²⁸ »Djelo zasađivanja Crkve u određenoj skupini ljudi postiže određeni cilj kad je zajednica vjernika već uhvatila korijen u društvenom životu i donekle se prilagodila kulturi mjesta pa ima neku stabilnost i čvrstoću. To znači da zajednica ima domaće svećenike, pa makar i nedostatan broj, redovnike i laike te da posjeduje službe i ustanove koje su nužne za život i rast Božjeg naroda pod vodstvom vlastitog biskupa.«²⁹

1.1.5. Zaključne misli o misijskom poslanju i navještaju

Promatrajući misijsko poslanje i navještaj u svojim teološkim temeljima, uočavamo da ova dimenzija djelovanja Crkve ne može biti odvojiva od same biti Crkve. Drugim riječima, Crkva je u svojoj biti misijska, odnosno poslana, jer potječe iz poslanja Sina i Duha Svetoga po univerzalnoj spasenjskoj volji Boga Oca. Crkva vjeruje da poslanje Sina, u kojem se Bog objavljuje, po kojem čovjeku daje ponudu spasenja, u sebi sadrži puninu, jedincatost, univerzalnost i definitivnost te da je po daru Duha Svetoga koji djeluje u Crkvi – ona poslana naviještati kraljevstvo Božje svemu stvorenju, kako to svjedoče i svetopisamski tekstovi. Zato je Crkva u službi kraljevstva koje je Krist navijestio i uprisutnio. Crkva kraljevstvo Božje naviješta, ali i već sada uprisutnjuje, ne svojim zaslugama, nego jer je obdarena darovima i milošću, djelovanjem Duha Svetoga. U svom poslanju Crkva je pozvana prije svega svjedočiti svojim životom, naviještati Krista raspetog i uskrslog, po kojem se jedino možemo spasiti, pozivati na obraćenje, vjeru i krštenje i uvoditi u zajednicu krštenika, odnosno osnivati nove zajednice.

1.2. Nužnost dijaloga

U svom evangelizacijskom poslanju Crkva je svjesna da je to poslanje nadilazi, ali duboko osjeća dužnost apostolskog služenja da posluži vječnom spasu ljudi. Onu istinu i milost koju je od kršćanske predaje primila, Crkva čuva i brani, ali se u tome ne iscrpljuje poslanje što ga je ima. Na tragu Kristove zapovijedi: »Pođite, dakle, i učinite mojim učenicima sve narode« (Mt 28, 19), Crkva slijedi unutrašnji poriv ljubavi koji

²⁸ Usp. RMs, br. 42.-48.

²⁹ LG, br. 19.

teži da prijede u izvanjski dar ljubavi te zapodijeva ono što općenito nazivamo dijalog i sama postaje riječ, poruka i razgovor.³⁰

Koncilski su oci bili uvjereni, ali i zahvaljujući nasljedstvu prethodnih papa, osobito pape Pavla VI, da dijalog treba biti oznaka apostolske službe. Zato Crkva poziva da se pronicljivo poveže Božja i ljudska misao, ne govoreći apstraktno, nego konkretnim izrazima razumljivim suvremenom čovjeku; da se božanske istine što je moguće više približe životnom iskustvu i shvaćanju suvremenog svijeta; da se kršćanska poruka uklopi u optjecaj misli, riječi, kulture, ponašanja i težnji ljudi koji danas žive jer – prije nego što svijet privedemo vjeri, da bismo ga priveli vjeri, moramo mu pristupiti i s njim razgovarati. Zato Crkva želi sa svim poštovanjem, sa svom ljubavlju i marom prići ljudima među kojima živi, pristupiti im tako da ih najprije razumije – pa da im ponudi darove istine i milosti koji su joj povjereni, da ih učini dionicima božanskog otkupljenja i nade što odatle izvire.³¹

1.2.1. Ishodište i oznake dijaloga

Papa Pavao VI., u svojoj enciklici *Ecclesiam suam*, naglašava da dijalog zapravo ima svoje ishodište u samome Bogu. Sama religija, a posebice objava mogu se misliti kao svet i očinski razgovor između Boga i ljudi. Čitava povijest spasenja govori o tom razgovoru što ga Bog s ljudima započinje i vodi. Time nama omogućuje da shvatimo nešto o njemu, a konačno da ga upoznamo kao Ljubav. Time nam pokazuje na koji način hoće da mu iskazujemo poštovanje i službu: ljubav je za nas najveća zapovijed. Ovaj odnos dijaloga, kojega Bog Otac, po Isusu Kristu u Duhu Svetom s nama vodi, treba biti model odnosa Crkve koji će promicati s ljudima. Budući da je Bog prvi započeo dijalog spasenja, i mi trebamo prvi tražiti razgovor s ljudima; jer je s nama započeo razgovor iz ljubavi i dobrote, nas treba poticati na iskrenu ljubav. Na temelju ovoga uočavamo duboku teološku utemeljenost dijaloga. Dijalog mora biti *katolički*³²,

³⁰ Usp. PAVAO VI., *Ecclesiam suam. Enciklika o putovima kojima Katolička Crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, KS, Zagreb, 1979., br. 66.-67. (dalje: ES)

³¹ Usp. ES, br. 68.-70.

³² Riječ *katolički* znači *sveopći* u smislu *cjelokupnosti* ili *cjelovitosti*. Zato je Crkva katolička u dvostrukom vidu: prije svega jer je u njoj prisutan Krist, a gdje je Krist, tu je Crkva katolička, u njoj postoji punina Kristova Tijela sjedinjena sa svojom Glavom, ona od Krista prima puninu sredstava spasenja; a s druge strane je Crkva katolička jer ju je Krist poslao svemu ljudskom rodu. Usp. KKC, br. 830.-831.,

otvoren svima bez razlike.³³ Ovime želimo naglasiti da naše poslanje, iako je navještaj istine neprijeporan i potreban za spasenje, neće se predstaviti naoružano izvanjskom prinudom, već samo po zakonitim putovima ljudskog odgoja, nutarnjeg uvjerenja, zajedničkog obraćenja. Ponudit će dar spasenja svakome, a uvijek s poštivanjem osobne i građanske slobode. Slijedeći božanski primjer, nameću nam se kao nužne kreposti dijaloga, načina vršenja apostolskog poslanja, umijeća duhovne komunikacije: jasnoća, blagost, pouzdanje i razboritost. Jasnoća je iznad svega: slušatelj mora biti u mogućnosti da potpuno shvati što mu netko govori te je, stoga Crkva dužna preispitivati svoje oblike izražavanja, jesu li razumljivi i dostupni svim ljudima. Važno je da dijalog prati i blagost; dijalog ne smije pratiti oholost, zajedljivost, uvrjedljivost. Snaga se zadobiva od istine koja se izlaže, od ljubavi koja se daje. Povjerenje je također oznaka dijaloga: ne samo u moć vlastite riječi, nego i u sugovornikov stav da riječ drugoga prihvati. Konačno, razboritost od Crkve zahtijeva da vodi brigu o psihološkim i moralnim svojstvima onoga koji sluša te o njegovu stanju. Ono traži od govornika da oblikuje svoje misli kako bi bio razumljiv.³⁴

Time naš dijalog ne može postati slabost u odnosu na obvezu prema našoj vjeri, briga da se približimo braći ne treba postati umanjivanje, slabljenje istine, apostolat se ne može nagađati s dvoznačnim sporazumom u odnosu na načela misli i djelovanja što obilježavaju naše kršćansko ispovijedanje.³⁵

1.2.2. Vrednovanje drugih religija u dijaloškom vidu

Duboko je uvjerenje Drugog vatikanskog koncila da je spasenje u Isusu Kristu, ali je na tajnovite načine to stvarnost ponuđena svim osobama dobre volje jer u njihovim srcima milost nevidljivo djeluje; budući da je Krist umro za sve i jer je konačni čovjekov poziv jedan, i to božanski, Crkva čvrsto drži to da Duh Sveti svima pruža mogućnost da na Bogu znan način budu pridruženi tome vazmenom otajstvu³⁶. Deklaracija *Nostra aetate* o tome govori na sljedeći način: »Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra

³³ Usp. ES, br. 72.-79.

³⁴ Usp. ES, br. 83.

³⁵ Usp. M. BORRMANS, *Poslanje i dijalog*, u: Crkva i misije, Misijska centrala, Sarajevo – Zagreb, 1993., str. 346.-347.

³⁶ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes*, KS, Zagreb, 2008., br. 22. (dalje: GS)

te načine djelovanja i življenja, zapovijedi i nauke koji, premda se u mnogome razlikuju od onoga što ona sama drži i predlaže, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine koja prosvjetljuje sve ljude. No ona bez prekida naviješta i dužna je naviještati Krista, 'koji je put, istina i život' (Iv 14, 6), u kojem ljudi nalaze puninu religioznoga života i u kojemu je Bog sve sa sobom pomirio. Ona stoga opominje svoju djecu da razborito i s ljubavlju putem razgovora i suradnje sa sljedbenicima ostalih religija, svjedočeći kršćansku vjeru i život, priznaju, čuvaju i promiču ona duhovna i čudoredna dobra i one društveno – kulturalne vrednote koje se kod njih nalaze³⁷. Postoji također priznanje pozitivnih vrednota ne samo u vjerskom životu pojedinog vjernika drugih vjerskih predaja, nego također i u samim vjerskim predajama kojima oni pripadaju³⁸ te Crkva svojim trudom postiže da svako dobro koje je zasijano u srcu i u duhu ljudi ili u posebnim obredima i kulturama naroda ne samo ne propada, nego se i pročišćuje, podiže i usavršava³⁹. Ova tvrdnja – da u religijama mogu postojati spasenjski elementi po sebi ne uključuje zaključak o prisutnosti takvih elemenata u svakoj konkretnoj religiji.⁴⁰ S druge strane, neke molitve i neki obredi ostalih religija mogu preuzeti ulogu pripreme za evanđelje, budući da predstavljaju prilike i odgojnu pomoć kojima se čovjekovo srce potiče da se otvori Božjem djelovanju. Njima se ipak ne smije pripisivati božansko podrijetlo i spasenjska djelotvornost *ex opere operato*, koja je svojstvena kršćanskim sakramentima. Osim toga, ne može se zanemariti činjenica da ostali obredi, ukoliko su podložni praznovjerju i ostalim zabludama predstavljaju prepreku spasenju.⁴¹

Svakako Crkva danas, čitajući iznova svoju svetu povijest, onako kako je prenosi Biblija, uočava da je Božje izabranje naroda, unatoč njegovoj nevjeri, izbor za dobro cijelog čovječanstva: savez s Abrahamom, koji je potvrđen savezom s Mojsijem, smješta se unutar univerzalnog saveza s Noom, koji je potvrda univerzalnog saveza s cijelim čovječanstvom već u stvarateljskom činu. Veliki su proroci Izraela posjećali puno puta da se savez ne smije izlagati opasnosti da se zatvori u religiozni nacionalizam. Isus Krist je tu otvorenost iznova potvrdio, sve do smrti na križu, da nitko nije isključen iz kraljevstva Božjega: grešnici, kao i pravednici, Samarijanka, kao i Galilejac, rimski stotnik, kao i židovski farizej – pristupaju jedinom kraljevstvu Božjem otkad žive novim životom, u ljubavi prema Bogu i bližnjemu. U tom duhu, Drugi

³⁷ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama Nostra aetate*, KS, Zagreb, 2008., br. 2. (dalje: NA)

³⁸ Usp. DA, br. 17.

³⁹ Usp. LG, br. 17.

⁴⁰ Usp. *Kršćanstvo i religije*, br. 87.

⁴¹ Usp. DI, br. 21.

vatikanski koncil daje poticaje za poštivanje, procjene i dijalog s nekršćanskim religijama.⁴²

1.2.3. Krugovi dijaloga⁴³

Budući da Crkva ima riječ za sve ljude, ona mora biti spremna povesti dijalog s čovječanstvom kao takvim, sa svijetom. Cijelo čovječanstvo čini prvi krug s kojim Crkva treba dijalogizirati. Tiče je se sve što je ljudsko jer čitavo čovječanstvo ima istu narav. Dužnost joj je da ukazuje kako su čudoredne istine važne, da govori o istini, pravdi, slobodi, napretku, slozi, miru i uljuđenosti – o onome što je Crkvi Krist otkrio.⁴⁴ Premda znajući da nijekanje Boga predstavlja zapreku dijalogu, papa Pavao VI, u enciklici *Ecclesiam suam* inzistira još na dužnosti, za Crkvu, budne ljubavi u šutnji, jer ako u čovjeku postoji duša po naravi kršćanska, želimo je poštovati i s njom razgovarati.⁴⁵ »Ne možemo, naime, zazivati Boga, Oca svijeta, ako otklanjamo da se bratski ponašamo prema nekim ljudima, stvorenima na Božju sliku.«⁴⁶ Stoga dijalog s ateistima, *poricateljima Boga*, za Pavla VI pripada prvom krugu dijaloga i na tom tragu poziva na dijalog za mir.⁴⁷

Nadalje, pred Crkvom stoje oni koji su joj svakako bliži i koji štuju jednoga i svevišnjega Boga. Pavao VI. uočava drugi krug u onima koji u Boga vjeruju, u onima koji štuju jednoga i svevišnjega Boga. Koncil tu navodi muslimane »koji se klanjaju jedinome Bogu, živom i subzistentnom, milosrdnom i svemogućem, stvoritelju neba i zemlje, koji je govorio ljudima... koji Isusa ne priznaju Bogom, ali ga poštuju kao proroka, a poštuju i njegovu djevičansku majku Mariju, koju ponekad također pobožno zazivaju... Iščekuju dan suda... Cijene čudoredni život, a Boga štuju napose molitvom, milostinjom i postom.«⁴⁸ Uz dijalog s muslimanima, Crkva zapodijeva dijalog i ne zaboravlja da se spas Crkve otajstveno predoznačuje u izlasku Izabranog naroda iz zemlje ropstva; da se po tom narodu Bog po svom milosrđu udostojao sklopiti Stari savez; da njima pripadaju posinjenje i Slava, Savezi i zakonodavstvo, bogoštovlje i obećanja; njihovi su patrijarsi, od njih potječe Krist po tijelu (usp. Rim 9, 4-5), apostoli i

⁴² Usp. M. BORRMANS, *Poslanje i dijalog*, str. 357.

⁴³ Sintagma koju donosi papa Pavao VI u ES, br. 95.-119.

⁴⁴ Usp. ES, br. 98.-100.

⁴⁵ Usp. M. BORRMANS, *Poslanje i dijalog*, str. 347.

⁴⁶ NA, br. 5.

⁴⁷ Usp. ES, br. 102.-109.

⁴⁸ NA, br. 3.

prvi učenici.⁴⁹ Za Pavla VI u drugi krug dijaloga pripadaju i sljedbenici velikih afričkih i azijskih religija te, stoga, poziva da se s poštovanjem priznaju različita duhovna i moralna dobra koja nalazimo u tim religijama.⁵⁰ Kada Koncil govori o hinduizmu ističe da »ljudi istražuju i izražavaju božanski misterij neiscrpivom plodnošću mitova i oštromnim pokušajima filozofije te traže oslobođenje od tjeskobe naše egzistencije, bilo u oblicima asketskog života, bilo dubokim razmatranjem, bilo utjecanjem Bogu u ljubavi i pouzdanju«. ⁵¹ S druge strane budizam »priznaje korjenitu nedostatnost ovoga promjenjivog svijeta te naučava put kojim će ljudi pobožna i zaufana srca postići stanje savršenog oslobođenja ili će uspjeti, svojim vlastitim snagama ili višnjom pomoći, doprijeti do vrhunskog rasvjetljenja«. ⁵² Isto tako Crkva ne odbacuje ono što može prepoznati kao duhovne i moralne vrijednosti u drugim religijama i religioznim izričajima svijeta dok žele odgovoriti na onaj *nemir ljudskog srca*.⁵³

Ovdje valja spomenuti i ekumenski dijalog, dijalog s odijeljenom braćom, koji je u nekim svojim područjima uznapredovao, ali i traži puno razboritosti. Ovaj dijalog čini treći krug kod Pavla VI. Važno je da taj dijalog treba u prvom redu isticati ono što je svima zajedničko, a ne ono što nas dijeli, da bi bio plodan.⁵⁴ Uz ekumenski dijalog, trećem krugu dijaloga pripada i dijalog u samoj Crkvi jer je važno da se unutrašnji crkveni odnosi prožmu duhom dijaloga i svime što dijalog sa sobom nosi.⁵⁵

1.2.4. Mjesto dijaloga u evangelizacijskom poslanju Crkve

Međureligijski dijalog i misijsko poslanje Crkve ne isključuju jedno drugo, štoviše, pripadaju istom poslanju Crkve; oni su međusobno tijesno povezani: međureligijski dijalog, iako poštuje vjeru nekršćanina, pretpostavlja u srcu kršćanina želju učiniti da se upozna Isusa Krista i podijeliti s drugima svoja iskustva vjere. S druge strane, kerigmatski prijedlog vjerovati u Isusa Krista ne može biti bez odvijanja u dijaloškoj klimi samog evanđelja – jer je osobni dijalog pedagogija što ju je slijedio sam Isus sa svim svojim sugovornicima.⁵⁶

⁴⁹ Usp. NA, br. 4.

⁵⁰ Usp. ES, br. 110.-111.

⁵¹ NA, br. 2.

⁵² NA, br. 2.

⁵³ NA, br. 2.

⁵⁴ Usp. ES, br. 112.

⁵⁵ Usp. ES, br. 116.-119.

⁵⁶ Usp. M. BORRMANS, *Poslanje i dijalog*, str. 360.

Da bismo lakše uvidjeli zašto i u kojem smislu je međureligijski dijalog sastavni dio evangelizacijskog poslanja Crkve, nećemo se zaustaviti na antropološkoj zauzetosti, nego štoviše na teološkoj. Bog u dijalogu kroz vrijeme nudi spasenje čovječanstvu, a da bi bila vjerna svom božanskom poslanju, Crkva mora ući u dijalog spasenja sa svima te na taj način surađivati na Božjem panu. Posredstvom dijaloga kršćani i drugi su pozvani na produbljivanje svoje vjerske zauzetosti i na odgovor na osobni Božji poziv i na njegov velikodušni dar samoga sebe, dar koji se uvijek prenosi posredovanjem Isusa Krista i djelovanjem Duha Svetoga.⁵⁷ Iskreni dijalog, u ovom jedinstvenom poslanju Crkve, pretpostavlja prihvaćanje postojanja razlika, ali ne teži samo međusobnom razumijevanju i prijateljskim odnosima. Dijalog može poslužiti kao priprava za sam navještaj, računajući na univerzalno djelovanje Duha Svetoga, koji je prisutan i djeluje u svim sudionicima dijaloga koji traže istinu.

1.2.5. Zaključne misli o dijaloškom poslanju Crkve

Promišljajući o dijalogu kao dimenziji crkvenog djelovanja, na tragu crkvenog učiteljstva, pojedinih dokumenata, uočavamo da dijalog kao takav treba biti važna oznaka apostolske službe. Ne tek uslijed suvremenih društvenih, kulturalnih, religioznih i inih promjena, nego zbog svog dubokog teološkog utemeljenja. Ishodište je dijaloga, dakle, sam trojedini Bog koji dijalogizirajući s čovjekom sebe objavljuje. Slijedeći primjer koji joj je dao, i Crkva treba dijalogizirati sa čovječanstvom kao takvim, uključujući i one koji ne vjeruju; s onima koji vjeruju u Boga; s odijeljenom braćom, ali i unutar sebe. Papa Pavao VI, *učitelj dijaloga*, je u tom vidu pozvao prepoznavati krugove dijaloga i poštivati one elemente koji su istiniti i izvan granica vidljive Crkve.

⁵⁷ Usp. DA, br. 38.-41.

2. Navještaj i dijalog u misli Nikole Bižace

U ovom drugom dijelu želimo prikazati teološku misao o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama Nikole Bižace. To prije svega želimo uokviriti unutar nauka Crkve, kako kroz dokumente II. vatikanskog koncila, tako i kroz naučavanje Crkve. Nadalje želimo donijeti prikaz njegove misli o međureligijskom dijalogu kroz teološke i društvene postulate međureligijskom dijalogu, ali i svojevrzne specifične naglaske koje on tome daje: dijalog kao međusobno obogaćenje, dijalog kao razlikovanje duhova, dijalog i navještaj kao sredstvo širenja Božjeg kraljevstva. O ovom posljednjem donijet ćemo kratak prikaz njegove misli o odnosu evangelizacijskog poslanja Crkve i dijaloga. Teološki problem istine je također jedna specifična tema u okviru teologije Nikole Bižace na koju ćemo se osvrnuti, a na samom koncu ovog dijela, donosimo temu molitvene dimenzije međureligijskog dijaloga, koja je po sebi uvijek pomalo kontroverzna te želimo istaknuti naglaske koje autor ovdje donosi.

2.1. Nužnost međureligijskog dijaloga u misli Nikole Bižace

Nikola Bižaca, u čijem je središtu misli teologija religija, razmišljanje o univerzalnoj božanskoj spasenjskoj volji i evangelizacijsko poslanje Crkve, razvija svoju teologiju prije svega na poticajima II. vatikanskog koncila, ali i na naučavanju crkvenog učiteljstva u vremenu koncila i poslije koncila. U tome primjećujemo da kada govori o dijalogu, ostaje na tragu razmišljanja pape Pavla VI. u enciklici *Ecclesiam suam*; dokumenata kongregacija, papinskih vijeća, s posebnom pažnjom na rad Kongregacije za evangelizaciju naroda i Papinskog vijeća za međureligijski dijalog u dokumentu *Dijalog i navještaj*. Uz to, veliki utjecaj na Nikolu Bižacu ima pontifikat, naučavanje i djelovanje pape Ivana Pavla II.

Promišljajući o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama autor naglašava da teologija koju donosi koncilna deklaracija *Nostra aetate* teško može naći čvrsto uporište u prethodnim izjašnjavanjima crkvenog učiteljstva⁵⁸ i da su dijaloški poticaji na početku bili plod jedne nesumnjivo manjinske teologije, koja je, tumačeći znakove vremena, uvidjela da je kraj jednog religioznog monizma te međureligijski dijalog

⁵⁸ Usp. N. BIŽACA, *Kako je nastajala saborska deklaracija Nostra aetate o odnosima Crkve prema nekršćanskim religijama*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008., str. 68.

postaje važna odrednica života i djelovanja Katoličke crkve.⁵⁹ Govoreći o saborskoj teologiji, Nikola Bižaca naglašava da u središtu saborskih razmišljanja stoji mogućnost spasenja pripadnika nekršćanskih religija, ne kao marginalna mogućnost, nego jer je svima omogućen milosni kontakt s pashalnim misterijem (na tragu GS, br. 22; LG, br. 16), odnosno jer i na prostorima drugih religija obitavaju »elementi istine i milosti« (AG, br. 9), »klice Riječi« (AG, br. 11; 15), »zrake istine što prosvjetljuje sve ljude« (NA, br. 2).⁶⁰ Ovakvo poimanje spasenjske mogućnosti nekršćana je zapravo kristološki utemeljeno, ali Bižaca razlikuje neteološke i teološke postavke ovakve hermeneutike. Kada je riječ o teološkim postavkama, tu pripada nauka o jedinstvu reda stvaranja i reda milosti: jedinstvo Božjeg spasenjskog plana sa čovječanstvom, kristocentričnost povijesti spasenja koja započinje prvim činom stvaranja, a ostvaruje svoju eshatološku puninu u sudjelovanju na uskrslom Kristu. Zato religije promatra u njihovoj podložnosti Kristu i usmjerenosti na Krista. Na tragu koncilske teologije ne poistovjećuje Božje kraljevstvo s granicama Crkve, nego kaže da se ono proteže i na granice drugih religija i kultura. Neteološkim postavkama pripada sveprisutni pluralizam, ali i etnološko – fenomenološko istraživanje religija.⁶¹

Iako su ovi elementi priznati, Crkva nije ustvrdila da su religije putovi spasenja za svoje sljedbenike, odnosno Koncil ne daje potvrdni odgovor na pitanje o spasenju po sudjelovanju na specifičnim oblicima određene religije, odnosno, može li se to promatrati kao spasenjski moment u nekršćanskim religijama.⁶² Na tragu misli Nikole Bižace za to je možda bilo prerano i zato vidi postkoncilsku teologiju i crkveno naučavanje, koji idu u tom smjeru.⁶³

U svojoj teologiji religija poziva se na razmišljanja Pavla VI., koji u svojoj enciklici *Ecclesiam suam* dijalog utemeljuje antropološki i teološki, polazeći od faktičkog svjetonazorskog pluralizma u suvremenom svijetu. Zato dijalog vidi kao najprimjereniji tip odnosa prema drugima. Dijalog Crkve je, prema Nikoli Bižaci, nastavak Božjeg spasenjskog dijaloga s ljudima. S druge strane, onaj iskorak prema spasenjskoj vrijednosti drugih religija vidi u dokumentu koji su zajedno izdali Papinsko vijeće za međureligijski dijalog i Kongregacija za evangelizaciju naroda, *Dijalog i*

⁵⁹ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008., str. 78.

⁶⁰ Usp. *Isto*, str. 77.

⁶¹ Usp. N. BIŽACA, *Dijalog i navještaj u vremenu religijskog pluralizma. Odnos Katoličke crkve i religija danas*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008., str. 95.-97.

⁶² Usp. *Isto*, str. 97.

⁶³ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 77.

navještaj, a koji izričito govori kako se pripadnici drugih religija spašavaju u Kristu, iako ga ne priznaju svojim spasiteljem, baš prianjanjem uz vlastite religijske tradicije, posredništvom samih tih tradicija.⁶⁴ Tumačeći ovaj dokument Nikola Bižaca ističe da je odnos dijaloga i navještaja komplementaran; poslanje Crkve svoj vrhunac doseže tek u navještaju. Međutim, dijalog nije nekakva taktika koja druge privodi kršćanstvu. On mora imati svoju samostojnost i zasebnu vrijednost u poštovanju slobode i nekršćana i Božje slobode milosnog djelovanja.⁶⁵

Ivan Pavao II., u svojim enciklikama *Redemptor hominis*, *Dominum et vivificantem*, a posebice u *Redemptoris missio*, u svojim govorima i djelovanju, snažno naglašava djelovanje i nazočnost Duha Svetoga u povijesti, kulturama i religijama naroda, odnosno izvan vidljivih granica Crkve. Zato Nikola Bižaca vidi dijalog kao put prema ostvarenju Kraljevstva jer su Duhom nadahnute vrijednosti zapravo autentične vrijednosti Kristova kraljevstva i ono je prisutno, premda u početnom obliku, i u nekršćanskim religijama.⁶⁶

2.2. Postulati međureligijskog dijaloga

Nikola Bižaca, kada progovara o postulatima međureligijskog dijaloga, razlikuje društvene i teološke postulate. Društveni postulati imaju temelj u rastućoj pluralizaciji društva koja se očituje, dok teološki postulati leže u dijalogičnosti samog Boga, kako u sebi, tako i u povijesti spasenja, što Crkva u dijalogu s drugim i drugačijim nasljeđuje.

2.2.1. Društveni postulati međureligijskog dijaloga

Donedavno kršćanski prostori danas više nisu monolitni. Posljedica je to migracijskih promjena, misijskih djelatnosti, kulturnih promjena i sve jačeg medijskog utjecaja. Već na fizičkoj razini nameće se susret s drugim i drugačijim, nužna je komunikacija u rješavanju dnevnih poslova. Međutim, to sa sobom nosi i svojevrsno suočavanje s alternativnim duhovnim svjetovima prema kojima se kršćanin mora odrediti. Zato je pred vratima, kako Bižaca kaže, mijena i u zapadnjačkom duhu uopće:

⁶⁴ Usp. DA, br. 29.

⁶⁵ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 77.-79.

⁶⁶ Usp. *Isto*, str. 78.-79.

od »racionalističke filozofije uma«, prelazi se na »dijalošku filozofiju«. Tome je doprinijelo shvaćanje istine, koje više nije statično, nego dinamično i dijaloško: istina je određena povijesnim kontekstom, jezikom, subjektivnim interesom onoga koji izriče spoznaju, a svakako i hermeneutikom u prilaženju određenoj istini. Došlo je do komplementarnog shvaćanja istine, a tome pomaže i suvremeno demokratski uređeno društvo. Jedna je stvar također prisutna u zapadnjačkom mentalitetu, a usko je vezana uz postkolonijalizam: to je osjećaj krivnje zbog zapostavljanja vrijednosti u drugim kulturama i nametanja zapadnjačkog mentaliteta.⁶⁷

S druge, pak, strane naglašava da je jedna od temeljnih odrednica razvijenih društava današnjice lako uočljiva pluralizacija života i to promatra pod vidom svih bitnih segmenata društvene scene: politika, kultura, ekonomija, religija. Smatra da je pluralizacija duboko utkana u identitet suvremenosti da, kada bi bila zamijenjena bilo kojim novim društvenim monizmom, nastalo bi potpuno novo društvo. Suvremeni liberalizam danas razvija autentični kult pluralizma smatrajući da će to dovesti do tolerantnijeg i humanijeg društva, pomalo zapostavljajući činjenicu nepostojanja nikakve jednoznačne tvrdnje o vrijednosnom statusu prije svega. Zato religiozna uvjerenja postaju religiozna mišljenja i jedno od mogućih gledanja na životni smisao.⁶⁸

U svim spomenutim pojavnostima suvremenog doba Nikola Bižaca uočava društvene postulate koji vode prema dijalogu, a prije svega mislimo na međureligijski dijalog ovdje. Dijalog u ovakvom kontekstu postaje nužan, potreba za dogovorom oko zajedničkog etičkog minimuma je temelj suvremenog društva i to ne samo radi međusobne snošljivosti, nego zbog stvaranja šireg prostora za međusobno upoznavanje i doprinos zajedničkom dobru.⁶⁹

2.2.2. Teološki postulati međureligijskog dijaloga

Spomenuli smo kako Nikola Bižaca teološki promišlja o međureligijskom dijalogu na tragu II. vatikanskog koncila i crkvenog naučavanja u vremenu nakon koncila. U razmišljanju o dijalogu polazi od dijalogičnosti samog Boga, posebno pod vidom dijaloške strukture objave te u tome vidi i poziv Crkve. S druge strane, razlikuje

⁶⁷ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 73.-75.

⁶⁸ Usp. N. BIŽACA, *Dijalog i navještaj u vremenu religijskog pluralizma. Odnos Katoličke crkve i religija danas*, str. 91.-92.

⁶⁹ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 75.

vrijednost dijaloga unutar procesa evangelizacije, ali odvojeno od samog navješćaja Crkve. Također, ostajući na tragu naučavanja Ivana Pavla II., govori o univerzalnom djelovanju Duha Svetoga, te stoga dijalog promatra kao proces razlikovanja duhova, put k međusobnom upoznavanju, proces izgradnje kraljevstva Božjeg.⁷⁰ Na tragu naučavanja Ivana Pavla II., Nikola Bižaca govori o dijalogu s pripadnicima drugih religijskih tradicija kao zasebnoj vrijednosti jer dijalog nije motiviran oportunizmom, već se temelji na dvostrukom poštovanju: s jedne strane prema čovjeku koji traži odgovore na najdublja pitanja ljudske egzistencije, a s druge strane prema plodovima Duha u čovjeku. On će tome dodati i to da međureligijski dijalog predstavlja izraz poštovanja prema Božjoj slobodi, čije milosno djelovanje nije ograničeno nikakvim kulturno – religijskim zadatostima, a tako ni vidljivim prostorom crkvene zajednice. Crkva, vidljivi znak Božjeg kraljevstva u svijetu, čini shvatljivim spasenjski proces, odnosno izgradnju Kraljevstva. Međutim, ono je prisutno gdje god su življene vrijednosti kraljevstva. Crkva je u službi kraljevstva promičući evanđeoske vrijednosti, svjedočenjem, aktivnostima kao što je dijalog, promicanje ljudskog razvoja, angažman za pravdu i mir. Ponekad će, prema mišljenju našeg autora, kada drugi oblici djelovanja ne nailaze na dobrodošlicu, dijalog biti jedini put prema kraljevstvu i uroditi će plodovima u vremenima koji su samo Ocu znani.⁷¹

Teološki utemeljujući međureligijski dijalog, Bižaca naglašava i dimenziju razlikovanja duhova. Smatra da je religijski pluralizam potaknuo proces razlikovanja duhova, da je to pozitivan izazov za Crkvu i da se u tom procesu dolazilo do sve dubljeg uvjerenja da, uz neprihvatljive elemente na prostorima drugih religija, ondje obitavaju i Duhom nadahnute pozitivne vrijednosti. Ukoliko su Duhom nadahnute, onda su vrijednosti Kristova kraljevstva te je ono, premda u početnom obliku, nazočno i u nekršćanskim religijama. Međureligijski dijalog i tako postaje put prema rastu Kristova kraljevstva. Ulazeći u međureligijski dijalog, kršćani ujedno i svjedoče vlastito uvjerenje, ali i spremnost na međusobno upoznavanje, upoznavanje od drugih pozitivnih vrijednosti njihovih tradicija, moguće pročišćenje vjere kršćana koje se po tome događa. Dijaloški put može biti jedan od čimbenika rasta spoznaje objave, koja se u povijesti Crkve zbiva pod utjecajem Duha Svetoga.⁷²

⁷⁰ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 78.-79.

⁷¹ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, u: *Ususret bratskom putovanju. Temelji i dijaloške perspektive teologije religija*, KS, Zagreb, 2013., str. 155.

⁷² Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 79.

Međureligijski dijalog kod Bižace možemo promatrati ne samo kao antropološki, nego i kao teološki utemeljenu vrstu ophođenja s religijski različitim, koja zbližava, teži dokidanju napetosti, promiče mir, a pridonosi i ostvarenju Božjeg stvaralačko – spasenjskog plana, odnosno kraljevstva Božjeg. Međutim, autor ovdje naglašava i onu dimenziju međureligijskih odnosa koja proizlazi iz neslaganja sa sugovornikovim predodžbeno – doktrinarnim svijetom, eventualni nehumani mentalitet, običaji i etički stavovi. Tu dijalog nužno uključuje posredovanje između afirmativnog i kritičkog stava prema sugovorniku. Ovime teološki utemeljuje međureligijski dijalog koji se ne želi zaustaviti samo na razini vježbanja tolerancije ili traganju za zajedničkim rješavanjem svakodnevnih problema suživota, nego se ide za tim da se teološki shvati drugoga, njegove vrijednosti, pa i antivrijednosti.⁷³

2.3. Međureligijski dijalog kao međusobno obogaćenje

Nikola Bižaca, na tragu koncilskih tekstova koji se odnose na temu kršćanstva spram nekršćanskih religija, pristupa tim religijskim tradicijama ne stavljajući u središte razmišljanja ono negativno. Autor naglašava da postoje nedorečenosti, dvoznačnosti i zablude u religijama; i one su prisutne u svim religijama. Međutim, u većoj ili manjoj mjeri, u njima su prisutne značajne duhovne vrijednosti i duhovna bogatstva. Cjelokupna je ljudska stvarnost događanje katkad uspješnog, a katkad i neuspješnog dijaloga između čovjeka i Boga. Nisu religijske vrijednosti shvaćene kao plod pukog ljudskog traganja za istinom, nego su plod suradnje milosnih poticaja i čovjeka. Sastavni su dio jedinstvene stvaralačko – spasenjske povijesti, koja ima svoje ishodište i dovršenje u trojedinom Bogu. To su one »klice Riječi«⁷⁴, »elementi istine i milosti«⁷⁵. Prisutnost tih određenih spasenjskih vrijednosti u religijama se ne događa bez otajstvene povezanosti svih ljudi s pashalnim otajstvom Duhom Svetim posredovane. O tome najviše govori konstitucija *Gaudium et spes*.⁷⁶

Zato Bižaca smatra da se od međureligijskog dijaloga očekuje međusobno duhovno obogaćivanje sugovornika, a kršćanima preporučuje »iskren i strpljiv dijalog s

⁷³ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 163.

⁷⁴ AG, br. 11.

⁷⁵ AG, br. 9.

⁷⁶ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 151.

nekršćanima da bi se upoznalo bogatstvo koje je Bog podijelio narodima u svojoj velikodušnosti« (AG 6).⁷⁷

Također naglašava da uz promicanje suradnje na ostvarenju općeljudskih vrijednosti i rješavanju gorućih problema sadašnjice, dijaloški susreti s duhovnim svjetovima drugih često mogu potaknuti kršćane da isprave nedosljednosti vlastite vjerničke prakse, da dublje shvate svoju vjeru i eventualno obogate vlastito religiozno iskustvo. To za njega nije tip odnosa koji je iznuđen kontingentnom nužnošću sadašnjeg povijesnog trenutka zbog slabljenja kršćanskih institucija, nego je riječ o jednom teološki solidno utemeljenom načinu suočavanja s drugim, više ili manje vitalnim religioznim identitetom i sustavima.⁷⁸ On to promatra posebice u kontekstu koncilskog govora o znakovima vremena, a time i komunikacijskoj vezi između Božjeg djelovanja i događaja ljudske povijesti, pa i one izvan biblijskog prostora objave. Tu se naglašava dužnost sviju u Crkvi da, uz pomoć Duha Svetoga, osluškuju, razabiru i tumače razna mišljenja našeg vremena te ih prosuđuju u svjetlu Riječi Božje, kako bi se objavljena istina mogla uvijek dublje uočiti, bolje shvatiti i prikladnije izložiti. Upravo bi se time Crkva mogla obogatiti.⁷⁹ Za njega je dijaloško druženje mogućnost međusobnog duhovnog obogaćenja koje je u stanju pridonijeti, kad je riječ o kršćanskim sudionicima, tome da kršćanska vjera bude pročišćena. Iz toga bi se dalo zaključiti da dijalog može biti ubrojen u čimbenike rasta i produbljenja same objave, koja se u povijesti Crkve i teologije trajno zbiva pod utjecajem Duha Svetoga. On u tome polazi od toga što trojedini Bog po Riječi i Duhu nastanjuje u većoj ili manjoj mjeri živote, etičku praksu, estetiku, stvaralaštvo, mistiku, molitve, meditaciju pripadnika religijskih tradicija. Zato smatra da je razložito očekivati da kršćani i njihova teologija na tim prostorima susretnu određene vrijednosti i iskustva koji su dio punine događaja Isusa Krista, ali koje kršćani na razini dosadašnje povijesti nisu asimilirali ni na razini spoznaje, ni na razini iskustva.⁸⁰

Uz ovo duhovno obogaćenje za njega dijalog među religijama treba biti u nastojanju da se sudionici dijaloga međusobno prate i podupiru na zajedničkom putu prema transcendentnom cilju koji je Bog odredio za sve. Na tom putu kroz međusobno svjedočenje, ako je ono otvoreno poticajima Duha, moguće je ostvariti duhovno plodno

⁷⁷ Usp. N. BIŽACA, *Dijalog i navještaj u vremenu religijskog pluralizma. Odnos Katoličke crkve i religija danas*, str. 99.

⁷⁸ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 89.-90.

⁷⁹ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 166.

⁸⁰ Usp. *Isto*, str. 157.

pročišćenje i nutarnje obraćenje. To ne znači prijelaz iz jedne religije u drugu, nego je riječ o obraćenju koje kršćane, ali i njihove sugovornike sve više otvara na iskustvenoj i teološkoj razini za Boga koji je uvijek veći: dublje se ulazi u neizmjernu božansku stvarnost.⁸¹

Govor o međusobnom obogaćenju ne uključuje govor o spasenjskoj komplementarnosti drugih religija. Za Nikolu Bižacu je crkveni put spasenju po sebi dostatno spasenjski djelotvoran i bez uvažavanja drugih religijskih tradicija. Kršćanin u međureligijskom dijalogu, da bi taj dijalog bio autentičan, ne mora smatrati kako su religije paralelni putovi spasenja u odnosu na događaj Isusa Krista, a time i na zajednicu Crkve. Ali smatra da je teološki sasvim razložito voditi međureligijski dijalog zastupajući viziju jedne jedine povijesti spasenja, koja ima svoj vrhunac u događaju Isusa Krista, a u Crkvi privilegiranu sakramentalnu aktualizaciju tog događaja. Time ne želi dokinuti govor o međureligijskom dijalogu kao putu međusobnog obogaćenja, pa i produbljenja kršćanskog puta.⁸²

2.4. Međureligijski dijalog kao *razlikovanje duhova*

Prije svega važno je, na tragu misli Nikole Bižace, uočiti da je religijski pluralizam moguće promatrati kao pozitivni izazov za Crkvu jer je potaknuo proces »razlikovanja duhova«. U tom je procesu crkveno učiteljstvo dolazilo do sve dubljeg uvjerenja da na prostorima drugih religija, uz neprihvatljive elemente, obitavaju i Duhom nadahnute pozitivne vrijednosti koje su po sebi zapravo autentične vrijednosti Kristova kraljevstva i da je ono, premda u početnom obliku, nazočno u religijama.⁸³

S druge je strane dijaloški pristup uopće, a koji nužno uključuje posredovanje između afirmativnog i kritičkog stava prema sugovorniku. U tome se kao nezaobilazna nameće potreba »razlikovanja duhova« (usp. 1 Sol 5, 20), a uz to i pitanje kriterija. Naime, djelotvorna nazočnost Duha Svetoga kao plod otkriva preobrazbu čovjeka, »novo stvorenje« (usp. 2 Kor 5, 17). To »novo stvorenje« karakteriziraju dobrota, ljubav, prevladavanje grozničave upućenosti na samoga sebe i sl. Imajući to u vidu, moguće je reći kako svagdje gdje su u religijama, kako u naučavanju, pismima, obredima, tako i u etičkoj praksi zastupani i življeni dobrota, poniznost, blagost,

⁸¹ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 161.-162.

⁸² Usp. *Isto*, str. 165.

⁸³ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 79.

strpljivost, tamo je realno prisutan pneumatski Krist. Bižaca tvrdi kako nije moguće sasvim jednoznačno odrediti sve konkretne oblike njegova očitovanja u religijama i pneumatskim preobrazbama koje se tamo događaju. Međutim, kršćaninu je dijalog prilika da postaje svjestan različitih oblika preobražavajućeg djelovanja Duha Božjeg u religijama. Pritom uviđa da židov do te egzistencijalne preobrazbe dolazi na putu svoje židovske tradicije, musliman prakticiranjem podložnosti Bogu Kur'ana, hinduist življenjem sukladno etičkoj, ritualnoj i meditativnoj praksi, a budist kroz etičko i meditativno usklađenje s dharmom. Dok to prosuđuje, kršćanin poseže za dubinskom logikom kristološke objave. Ona postaje kriterij prosudbe, a karakteriziraju je temeljna uvjerenja kao što su primjerice: vjerovanje da je zadnja božanska stvarnost jednoznačno dobra, milosrdna, sama ljubav, pravedna; da je Bog trajni jamac ljudske slobode; da je ono »humano« sinteza dosegnutih standarda racionalne etičnosti s jedne, i dostojanstva svake ljudske osobe utemeljene na stvaranju i otkupljenju, s druge strane; da je kenotička ljubav i darivanje obligatni put prema čovjekovom konačnom ostvarenju. Pod ovim kriterijima pseudoreligijski fenomeni, u kojima se na razini mita i kulta bilo koja konačna stvarnost pretvara u idola, očituju se kao zablude i gube svako utemeljenje. Konačno, Bižaca će ustvrditi, da je ovako promatrani međureligijski dijalog nužno prigoda i mjesto da se sugovornicima ukaže na nespojivost takvih stavova sa spasenjskom preobrazbom kojoj svaka religija teži.⁸⁴

2.5. Mjesto dijaloga u evangelizacijskom poslanju Crkve

Međureligijski dijalog u Crkvi Nikola Bižaca ne shvaća kao tek uzgrednu crkvenu djelatnost, koja bi se u nekom trenutku mogla zamijeniti jednosmjernom praksom monologa koja je prevladavala stoljećima. Ono je jedan od sastavnih elemenata poslanja Crkve.⁸⁵ Navještaj i dijalog su zapravo dva temeljna momenta poslanja Crkve, koji, premda su upućeni jedan na drugi, ne dokidaju jedan drugoga, nego čuvaju međusobnu razliku, svoju posebnost i svoje dostojanstvo.⁸⁶

Ovdje je riječ o promišljanju teologa koji želi ove dvije stvarnosti pomiriti. Bižaca smatra da ćemo uzaludno tražiti u dokumentima II. vatikanskog koncila opis

⁸⁴Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 159.-161.

⁸⁵ Usp. *Isto*, str. 154.

⁸⁶ Usp. N. BIŽACA, *Dijalektičko jedinstvo dijaloga i navještaja u međureligijskim odnosima*, u: *Ususret bratskom putovanju. Temelji i dijaloške perspektive teologije religija*, KS, Zagreb, 2013., str. 173.

odnosa dijaloga i navještaja. Koncilski dokumenti govore o potrebi i važnosti međureligijskog dijaloga i to vrlo zauzeto, ali nije nipošto riješen problem odnosa dijaloga i navještaja. Sabor na više mjesta poistovjećuje evangelizacijsko poslanje Crkve s izričitim navještajem Isusa Krista nekršćanima, kojim ih se poziva da postanu kršćani. Dijalog s nekršćanima je važan, on se preporučuje, ali se za njega nigdje ne govori da spada u samo temeljno poslanje Crkve. Na dijalog se više misli kao na način približavanja drugima, tehnika koja je usmjerena na izričit navještaj koji će uslijediti.⁸⁷

Analizirajući dokumente od II. vatikanskog koncila do najnovijeg vremena, Nikola Bižaca ističe da je sam pojam »evangelizacija« prošao kroz određene metamorfoze, ali značajne za njega. Prvotno značenje ovog pojma je prvotno bilo suženo na isključivo misijski navještaj, ali je poprimilo tijekom vremena višeslojna globalna poslanja. Takvo poimanje evangelizacije uočava u enciklici *Redemptoris missio* i u dokumentu *Dijalog i navještaj*. Evangelizacijsko poslanje Crkve uključuje 1. svjedočenje; 2. konkretna zalaganja u službi ljudi, angažman u ostvarenju ljudskih prava, društvene pravde, razvoja i oslobođenja; 3. liturgijski život, molitvu i kontemplaciju; 4. dijalog s pripadnicima drugih religijskih tradicija kao preduvjet zajedničkog hoda prema istini i suradnje u djelima od zajedničkog probitka; 5. navještaj i katehezu koji obznanjaju blagovijest evanđelja. Zato smatra da je ovdje riječ o jednom dinamičnom procesu unutar kojega izričiti navještaj evanđelja i dijalog predstavljaju dvije neizostavne, strukturalno komplementarne sastavnice jednog globalnog poslanja koje se međusobno ne potiru. Iako evangelizacija ima svoj vrhunac i puninu u izričitom navještaju evanđelja, time dijalog s pripadnicima nekršćanskih religija nije sveden na misijsku taktiku privođenja drugih kršćanskoj zajednici. Važna je zasebna vrijednost dijaloga kao takvog; dijalog nije motiviran oportunizmom, a čuva dvostruku slobodu: poštuje Božju slobodu i slobodu čovjeka koji traži.⁸⁸

Na tragu dijaloškog iskustva, Nikola Bižaca će istaknuti nekoliko temeljnih odrednica dijaloga, svojevrsnih pretpostavki za ljudski zadovoljavajući i teološki koristan dijalog: sudionici međusobno komuniciraju na razini temeljne jednakosti i ne može se zahtijevati da onaj drugi *a priori* prizna njegovu tradiciju istinitijom; sudionici ne ostavljaju po strani vlastito vjersko uvjerenje, ne ulaze u dijalog na razini *tabulae*

⁸⁷ Usp. N. BIŽACA, *Dijalektičko jedinstvo dijaloga i navještaja u međureligijskim odnosima*, str. 173.-174.

⁸⁸ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 154.-155.; N. BIŽACA, *Dijalektičko jedinstvo dijaloga i navještaja u međureligijskim odnosima*, str. 174.; N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 78.

rasae; dijalog teži boljem razumijevanju i stvaranju prijateljskih odnosa, smanjenju napetosti i konfrontacija; dijalog može i treba dosegnuti i jednu dublju razinu, razinu duha na kojoj se događa suočenje i oslušivanje religioznih uvjerenja drugoga, dublje otkrivanje nosivog iskustva sugovornika; uslijed dijaloga su kršćani, ali i oni drugi, pozvani produbiti vlastito religiozno predanje, odgovoriti još radikalnije na osobni Božji poziv.⁸⁹

2.6. Dijalog i navještaj kao poticaj u rastu Božjeg kraljevstva

O ovoj temi kod Nikole Bižace možemo reći da razmišlja na tragu dokumenta *Dijalog i navještaj*. Smatra da je vremenom crkveno učiteljstvo dolazilo do sve dubljeg uvjerenja da na prostorima drugih religija, uz neprihvatljive elemente, obitavaju i Duhom nadahnute pozitivne vrijednosti, za koje tvrdi da su to autentične vrijednosti Kristova kraljevstva. Ono je nazočno, u nekom početnom obliku, i u nekršćanskim religijama. Zato želi naglasiti da međureligijski dijalog i angažman na tom području pospješuje rast kršćanskoga razumijevanja, odnosno asimiliranja punine objave koja se dogodila u osobi Isusa Krista.⁹⁰

Kada govori o odnosu Crkve i Božjeg kraljevstva naglašava da Crkva sebe shvaća kao sakrament, vidljivi znak kraljevstva Božjeg u svijetu. To kraljevstvo se događa svagdje u svijetu gdje ljudi surađuju s poticajima Božje milosti dane uvijek po Kristu. Nadalje, Bižaca smatra da Crkva, kao vidljivi znak i prostor vidljivog događanja milosti, održava, artikulira i čini shvatljivim spasenjski proces, odnosno izgradnju Božjeg kraljevstva, koje se zbiva svagdje gdje bivaju življene vrijednosti kraljevstva. Same pak vrijednosti u svojoj intimnoj logici komuniciraju s događajem Isusa Krista i onda kada se događaju izvan institucionalizirane crkvene vidljivosti. Autor smatra da Crkva služi kraljevstvu Božjem, a na tragu teologije Ivana Pavla II., promičući evanđeoske vrijednosti, koje su izraz kraljevstva i pomažu ljudima prihvatiti Božji plan; svojim svjedočenjem i svojim aktivnostima kao što je dijalog, promicanje ljudskog razvoja, angažman za pravdu i mir. Ovdje uočavamo da je riječ upravo o djelatnostima koje pripadaju u evangelizacijsko poslanje Crkve. Ponekad je put dijaloga jedini način svjedočenja Isusa Krista i velikodušnog služenja čovjeku: kada drugi oblici kršćanskog

⁸⁹ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 156.-157.

⁹⁰ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 79.

zauzimanja ne nailaze na dobrodošlicu, dijalog, ako je prakticiran s vjerom i ljubavlju, ostaje put prema kraljevstvu te će uroditi sigurnim plodovima u vremenima koji su samo Ocu znani.⁹¹ Na ovakav način Nikola Bižaca utemeljuje ne samo antropološki, nego i teološki, dijalog kao vrstu ophođenja s religijski različitim, a pri čemu se zacijelo zbližava, teži dokidanju napetosti, promiče mir, ali se također više ili manje uspješno pridonosi ostvarenju Božjeg stvaralačko – spasenjskog plana, odnosno kraljevstva Božjeg.⁹²

Konkretan odnos dijaloga i navještaja spram kraljevstva Božjeg, prema mišljenju Nikole Bižace, podrazumijeva da s jedne strane dijalog ima svoju prepoznatljivu samostojnost, a ne tek puku instrumentalnu vrijednost prema navještaju, ali s druge strane dijalog uvijek komunicira sa sadržajem navještaja. Navještaj, pak, pretpostavlja mogućnost dijaloga kao zasebne forme međureligijskog komuniciranja koja pridonosi uspostavi spasenjske stvarnosti kojoj i navještaj teži. Ova dijalektičnost nalazi svoju dinamičku sintezu, a time i svoju shvatljivost u kategoriji kraljevstva Božjeg. Ono je objavljeno u Isusu Kristu te je time postalo u vjeri dohvatljivo da Otac po Riječi u Duhu od početka gradi univerzalno kraljevstvo zajedništva svega stvorenog s Bogom. Isusovo djelovanje, njegov navještaj, ali i cijelo njegovo biće, postaju privilegirani prostor unutarpovijesne spasenjske stvarnosti kraljevstva. Posebno kroz dijalog s uskrslim Kristom, koji je lišen geografskih, fizikalnih, vremenskih i kulturalnih posebnost, u Duhu Svetom gradi se kraljevstvo u životima svih ljudi: dijalog s uskrslim Kristom, dinamiziran energijom Duha, i egzistencijalno suobličenje s Kristom kojemu taj dijalog teži, dovodi do zajedništva s Ocem. To zajedništvo je u biti preobrazba ljudskih odnosa, a rast kraljevstva ovisi o tome koliko se ljudi kroz dijalog s Uskrslim angažiraju u ostvarenju na svim razinama kristovskih vrijednosti, koliko one postaju temeljnom logikom njihova odnosa s Bogom i međusobno. Kraljevstvo raste gdje se u životima pojedinaca i zajednica događaju, svjesno ili samo uključno, kristovske vrijednosti, a time ljudi ulaze u zajedništvo s trojedinim Bogom. Zato Nikola Bižaca naglašava da treba ostati vjeran unutarkršćanskoj razini promatranja stvaralačko – spasenjske povijesti i ne odvajati stvarnost kraljevstva od Kristova događaja, ali i ne odvajati stvarnost kraljevstva od crkvene zajednice. Njezina egzistencija je, kako smo već spomenuli, služenje izgradnji kraljevstva Božjeg, odnosno evangelizacijsko

⁹¹ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 155.

⁹² Usp. *Isto*, str. 159.

poslanje. Sve sastavnice evangelizacijskog poslanja, već navedene, smjeraju preobrazbi ljudi i njihova odnosa s Bogom kristovskim vrijednostima.⁹³

Za Nikolu Bižacu je Kristov događaj na nenadmašiv način ostvario i očitovao trojstvenu logiku i dubinsku motivaciju cjelokupnog Božjeg djelovanja u povijesti, a time i u religijskoj povijesti čovječanstva. Međutim, naglašava i mogućnost da kristološka punina Božje blizine nije sva ostvarena na razini povijesnog kršćanstva podložnog relativizirajućim ograničenostima psihološkog, kulturnog, političkog i institucionalnog tipa. Zato je i u drugim religijama moguće susresti autentična ostvarenja kristovskih vrijednosti, koja su plod suradnje s milosnim poticajima. Neapsolutnost konkretno prakticiranog kršćanstva ostavlja dovoljno prostora da kršćani, polazeći od temeljne trinitarne logike Kristovog događaja, u povijesno verificiranim religijskim tradicijama ne samo prepoznaju, nego i otkriju njima do tada nedovoljno poznate ili nepoznate spoznajno – iskustvene uvide u pojedine vidove zadnje stvarnosti. Na razini kulta, duhovnosti, askeze i estetike, a posebno u vidu agapičnog izlaženja iz sebe, odraze prisutnosti i uvijek novih oblika djelovanja pashalnog otajstva. Zato će ustvrditi da se kraljevstvo Božje gradi i na prostorima religijskih tradicija i to prakticiranjem specifičnih oblika vrijednosti kraljevstva. Međureligijski dijalog je za Bižacu angažman na izgradnji Božjeg kraljevstva jer uključuje rast u sve dubljem shvaćanju istine o samom kraljevstvu – ne samo prihvaćajući pozitivnih vrijednosti, nego i u prokazivanju zabluda. Konačno, budući da dijalog podrazumijeva otvorenost za sve ono što je Duh Božji učinio u čovjeku, a samim time i otvorenost prema božanskoj stvarnosti, tada je sam dio događanja kraljevstva Božjeg u ljudskoj povijesti.⁹⁴

Iako je Kristov događaj, za Bižacu, hermeneutika razumijevanja dijaloga, on želi naglasiti da dijalog ne bi imao smisla, ako bi se zahtijevalo od sugovornika da odstupi od svojeg uvjerenja, nego naglašava osluškivanje kristovskih vrijednosti i svjedočku praksu suradnje s drugima.⁹⁵

⁹³ Usp. N. BIŽACA, *Dijalektičko jedinstvo dijaloga i navještaja u međureligijskim odnosima*, str. 175.-178.

⁹⁴ Usp. *Isto*, str. 179.-180.

⁹⁵ Usp. *Isto*, str. 181.

2.7. Teološki problem istine

Navodeći simptome suvremenog mentaliteta kao što su pomanjkanje oduševljenja, zamor, razočaranje, odsutnost interesa, indiferentistički mentalitet za koji jedna religija vrijedi isto koliko i druga, Nikola Bižaca promatra razloge suvremenog opadanja misionarskog oduševljenja u Crkvi. Pripisujući religijama više ili manje jednaku spasenjsku vrijednost, oduzima se teološko i psihološko uporište za angažirani navještaj Isusa Krista u odnosima s pripadnicima drugih religijskih tradicija. Vodeći se mislima Josepha Ratzingera, ističe da je taj misijski relativizam dio općeg patološkog stanja svijesti u zapadnom društvu, a koji vodi mnogim lutanjima u društvu i Crkvi. Zato želi naglasiti da u današnjoj Crkvi ima uistinu nemali broj onih koji drže sve manje do vlastitog spasenjskog iskustva koje je vezano uz obvezatnost kršćanskih istina; sve više onih koji pristaju uz dijalošku popustljivost te ne drže kršćanske istine objave kao univerzalno važeće istine. Za ovakvu se situaciju nerijetko sumnjiči međureligijski dijalog pa je zato važno uvijek iznova promišljati dijalog i njegov odnos prema navještaju. Sve je češće čuti da dijaloški motivirano naglašavanje spasenjskih vrijednosti nazočnih u religijskim tradicijama, pa i u njihovim institucionalnim elementima ima za posljedicu opasno klizanje prema nazorima karakterističnim za pluralističku teologiju religija. Tu je riječ o modelu odnosa spram nekršćanskih religija koji ne želi motivirati supostojanje iskrenog dijaloga s jedne, i uvjerenog navještaja s druge strane. Zato se Nikola Bižaca odlučuje za model u kojem naglašava važnost međureligijskog dijaloga, ali i mogućnost teološki opravdane *suigre* dijaloga i navještaja unutar temeljnog evangelizacijskog poslanja Crkve, čuvajući pritom povijesno – spasenjsku središnjost Isusa Krista. Smatra da taj put nije put relativizma, nego ga promatra u vidu rasta Božjeg kraljevstva, kako smo već prikazali.⁹⁶

Na drugom mjestu, kada govori o vezi teologije međureligijskog dijaloga s pitanjem istine, iznosi suvremeni problem marginaliziranja pitanja istine. Bižaca ističe da je danas to pitanje kod nekih teologa proglašeno nevažnim za prosudbu spasenjskog karaktera pojedinih religija, pa i za sam međureligijski dijalog. Religijama se tako odriče bilo kakva nadležnost u stvarima istine, a s druge strane im se dosta blagonaklono priznaje spasenjska nadležnost. Ti isti teolozi drže da je inzistiranje na pitanju univerzalno važeće istine odraz prevladanog monopolističkog, netolerantnog

⁹⁶ Usp. N. BIŽACA, *Dijalektičko jedinstvo dijaloga i navještaja u međureligijskim odnosima*, str. 171.-173.

crkvenog mišljenja, koje polazeći od svoje istine prosuđuje druge religije i onemogućuje iskreni dijalog, a ono je kršćanstvo pretvorilo u religiju misionarske nesnošljivosti i sukobljavanja. Smatraju da je dijalog susret različitih perspektiva, odnosno partikularnih istina koje se međusobno obogaćuju, korigiraju i pronalaze zajedničke vrijednosti. Bižaca smatra da je u korijenu takvog stava ideja jedne univerzalne spasenjske jezgre, koju pojedine religije više ili manje uspješno, ali uvijek samo parcijalno utjelovljuju. Ovdje je jasno da se ne može govoriti o apsolutnosti kršćanstva, ali Bižaca želi naglasiti da nije apsolutan povijesni lik kršćanstva, nego događaj Isusa Krista, kao događaj punine božanskog spasenjskog plana. Taj događaj prosuđuje svaki konkretni lik Crkve, ali i drugih religija. Također ostaje na tragu teologa koji zagovaraju da je specifični inkarnacijsko – povijesni, a time i kenozom ograničeni način kristovske objave nije mogao izričito posredovati, a niti povijesno kršćanstvo prakticirati baš sve autentične religijske vrijednosti, tako da su neke religiozne istine i uvidi mogli lakše doći do izražaja u nekim drugim, primjerice mističko – kontemplacijskim religijama. Te vrijednosti, pak, moraju očitovati sklad s dubinskom logikom Kristove povijesno – kategorijalne objave. Time Krist postaje mjera za sve kršćanske sudionike dijaloga, a da se time ne dokida jednakopravnost sudionika dijaloga. Jednakopravnost ne znači obostrano dokidanje uvjerenosti u istinitost vlastitih religijskih postavki, nego poštivanje sudionika i njihovih vjerskih uvjerenja, ne temelju kojih i sami čine prosudbe.⁹⁷

2.8. O molitvenoj dimenziji međureligijskog dijaloga u teologiji Nikole Bižace

Kada je riječ o međureligijskom dijalogu, a onda i molitvenoj dimenziji istoga, Nikola Bižaca preuzima koncepciju postkoncilskih dokumenata koja naglašava da dijalog nije i ne može biti sveden tek na zajedničko traganje za prevladavanjem napetosti i osiguranjem mira. Njime se izražava sveukupnost međureligijskih, i to pozitivnih i konstruktivnih odnosa s osobama i zajednicama drugih religija. Ti mnogostruki odnosi mogu poprimiti različite oblike. Predlažu se, stoga, četiri temeljna oblika: dijalog života, dijalog djela, teološki dijalog i dijalog iskustva. Među navedenim oblicima, najteži je dijalog iskustva. On je ujedno i najdelikatniji jer nadilazi pojmovnu razinu poznavanja religioznog iskustva drugog i uključuje razmjenu specifičnih

⁹⁷ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 86.-89.

duhovnih iskustava sudionika. Za ovakav oblik dijaloga je ključna duhovna angažiranost i zrelost osoba koje pokušavaju sudjelovati. Može se reći da je ovo dijalog duhovnosti. Konačno, međureligijski dijalog, posebno onaj na teološkoj i iskustvenoj razini, očituje i čuva napetost razlika među sugovornicima, koje treba prihvatiti i pretočiti u nadahnuće i poticaj za trajno nadahnuće i produbljenje vlastitih poimanja zadnje stvarnosti.⁹⁸

Molitveni susreti, zajednička molitva, liturgijski obredi, meditacije međureligijskog tipa predstavljaju jedno od najprijeponijih pitanja dijaloga i to naglašava Nikola Bižaca. To nije jedan od rutinskih oblika međureligijskog komuniciranja i druženja jer, polazeći od same definicije molitve, ona je totalizirajući čin, koji uključuje u sebi čitavu ljudsku egzistenciju. Kršćaninova molitva uvijek uključuje sav njegov unutarnji svijet, ali i brigu za sav Božji svijet. On moli da se što više Božjeg kraljevstva ostvari u njegovom životu, ali i u svijetu. Uvijek je usmjerena prema ostvarenju konačnog identiteta. Čak i kada je u pitanju nekakav partikularni interes molitelja, uvijek se vraća na temeljni molitveni interes kršćanske vjere, sažet u zazivu „dođi Kraljevstvo Tvoje“. Zato se postavlja pitanje kako rastuću molitvenu međureligijsku praksu postaviti unutar jednog dogmatski prihvatljivog hermeneutičkog okvira.⁹⁹

2.8.1. Teološko utemeljenje molitvene dimenzije međureligijskog dijaloga

Počevši od Pavla VI. i njegove dijaloške enciklike *Ecclesiam suam*, preko koncilskih dokumenata, kao i naučavanja Ivana Pavla II., Katolička crkva, reći će Nikola Bižaca, promatra dijalog kao najprimjereniji oblik odnosa prema drugim kršćanima i nekršćanima. Ne tek oblik konfrontacije ili puke koegzistencije bez međusobnog uplitanja, čak ni isključivo nastojanje oko obraćenja onih drugih, nego upravo suočenje i komunikacija na razini dijaloga postaju redoviti načini ophođenja Crkve s religijama. Dijalog je usmjeren na uspostavu međusobnog razumijevanja, smjera na produbljenje religioznog angažmana i na što dublje obraćanje sudionika dijaloga Bogu.¹⁰⁰

⁹⁸ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 158.

⁹⁹ Usp. N. BIŽACA, *O molitvenoj dimenziji međureligijskog dijaloga: stavovi učiteljstva i neka povijesna iskustva*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008., str. 190.-192.

¹⁰⁰ Usp. *Isto*, str. 194.-196.

Kada je riječ o molitvi u međureligijskom kontekstu, ona se shvaća kao unutarnje iskustvo i njegov vanjski izraz kako na osobnoj, tako i na društvenoj razini. U crkvenim se dokumentima izričito veže uz dijalog religioznog iskustva. Tu je riječ o obliku dijaloga među osobama koje su ukorijenjene u vlastitu religijsku tradiciju, koje međusobno dijele vlastita duhovna bogatstva, a molitva postaje srž ovog oblika dijaloga. Bižaca drži da molitva u kontekstu međureligijskog komuniciranja označava konkretni način na koji se promiču duhovne vrijednosti, odnosno »sjemenke Riječi« posijane u religijama. Tu više nije riječ samo o etičkom angažmanu, konkretnoj međusobnoj ljudskoj solidarnosti, nego o nastojanju da se na prostoru dijaloga uspostavi kontakt sa svijetom vjerskog iskustva.¹⁰¹

Kada teološki obrazlaže ovaj fenomen, Nikola Bižaca izričito naglašava trinitarni inkluzivizam. Riječ je o tome da Bog djeluje na razini židovsko – kršćanske objave i njene eklezijalne povijesti, kao i na religijskim prostorima, uvijek trinitarno: od Oca po Sinu u Duhu. Već spomenuto jedinstvo stvaralačko – spasenjskog plana nama govori o tome da Bog gradi eshatološko kraljevstvo počevši od stvaranja, a posebno od trenutka započinjanja ljudske povijesti, primjenjujući uvijek temeljnu imanentnu gramatiku trinitarne dinamike Božjeg života, koja je na jedinstven i nenadmašiv način očitovana u događaju Isusa Krista. U središtu su Božjeg djelovanja kristovske vrijednosti, potpuno aktualizirane u pashalnom misteriju, a i prije su fragmentarno aktualizirane na razini cjelokupne ljudske povijesti zahvaljujući djelovanju Duha Svetoga. Ako su prihvaćene i prakticirane, one čovjeka, odnosno čovječanstvo, suobličuju s Isusom Kristom, a tim istim suobličenjem raste i eshatološko kraljevstvo. U vremenima prije Kristova događaja, Bog u ljudskoj povijesti, dijalogizirajući s čovjekom, ostvaruje kristovske vrijednosti u anticipiranom, nepotpunom obliku, ali nakon povijesnog ostvarenja Kristova događaja, u izgradnji kraljevstva Božjeg aktivno sudjeluje Uskrsli Gospodin. Uskrsnom preobrazbom Isusovo čovječstvo postaje propusno za djelovanje Riječi. Po Duhu Isus Krist postaje suprisutan u životu svakog čovjeka, ljudskih društava i religija i pritom postupno potiče uprisutnjenje kristovskih vrijednosti, koje će u potpunosti biti ostvarene tek eshatološkom preobrazbom svijeta.¹⁰²

¹⁰¹ Usp. N. BIŽACA, *O molitvenoj dimenziji međureligijskog dijaloga: stavovi učiteljstva i neka povijesna iskustva*, str. 198.-199.

¹⁰² Usp. N. BIŽACA, *O elementima teološkog utemeljenja i teološko – religijskim implikacijama molitvene dimenzije međureligijskog dijaloga*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008., str. 226.-228.

Nikola Bižaca će zato istaknuti da se suobličenje s Kristom, ali i postupni rast kraljevstva Božjeg, ne događa mimo ili protiv institucionalnih momenata samih svjetskih religija. Posebno kada je riječ o molitvi: ona je jezgra i jedan od temeljnih izraza svake religije, a u sebi sadrži i određene institucionalne datosti. Na tragu Ivana Pavla II. će reći da je svaka prava molitva plod pobude Duha Svetoga koji je tajanstveno nazočan u srcu svakog čovjeka. Ako je molitva u religijama jedna od onih kristovskih vrijednosti koje Bog Otac po Riječi u Duhu potiče u religijskoj povijesti čovječanstva, koja u konačnici teži ka suobličenju s Kristom, tada bi i religije u svojoj institucionalnoj pojavnosti – u koju nedvojbeno spada i fenomen molitve, mogle biti, a najčešće i jesu, sredstva i putovi kojima se služi Božja spasenjska providnost u izgradnji Kraljevstva Božjeg.¹⁰³

2.8.2. »Duh Asiza« u misli Nikole Bižace

Kada je riječ o molitvenoj dimenziji međureligijskog dijaloga, za Nikolu Bižacu posebnu težinu imaju dva asiška molitvena susreta.¹⁰⁴ Za razliku od drugih međureligijskih konferencija, koje su se održavale u maniri učenih diskusija, u Asizu, posebno kada je riječ o drugom susretu u Asizu, dijalogiziralo se jezikom molitve. Predstavnici svake religije su molili svoje molitve, najprije odvojeno, a potom u prisutnosti drugih, ali jedni za drugima, čime se nastojalo otkloniti svaku moguću sinkretističku interpretaciju. Duh Asiza, naglašava s Ivanom Pavlom II., utemeljen je na: jedinstvu ljudskog roda utemeljenom na zajedničkom podrijetlu i zajedničkom cilju; razlike su u tom pogledu manje važan element; sjedinjenju Isusa Krista sa svakim čovjekom, mada oni toga i nisu svjesni; prisutnosti elemenata jedne istine na prostorima institucionaliziranog religijskog iskustva; ulozi religija u izgradnji mira i humanijeg čovječanstva; prisutnosti autentičnih vrijednosti u religijama; prisutnosti autentične molitve u religijama; naposljetku – na tome da ovakvim susretima Crkva zapravo vrši svoje služenje otajstvu jedinstva i pomirenja. Time je, naglašava Bižaca, u službenu crkvenu praksu uvedena mogućnost da kršćani obavljaju svoju molitvu s istom nakanom, u prisutnosti drugih religija. Uz to, naglasit će specifičan doprinos Ivana

¹⁰³ Usp. N. BIŽACA, *O elementima teološkog utemeljenja i teološko – religijskim implikacijama molitvene dimenzije međureligijskog dijaloga*, str. 228.

¹⁰⁴ Riječ je o dva međureligijska molitvena susreta u Asizu (1986. i 2002.).

Pavla II. teologiji religija, a to je njegov govor o fenomenu molitve kao plodu djelovanja Duha Svetoga.¹⁰⁵

Za Nikolu Bižacu je molitvena dimenzija međureligijskog dijaloga važan fenomen za crkveni život u ovom stoljeću. Smatra da je potrebno i neizostavno duhovno iskustvo koje tvori temelj i verifikaciju teologije, odnosno oživotvoruje etičku praksu. Smatra da svi doktrinarni oblici dijaloga nalaze svoj vrhunac u duhovno – molitvenoj dimenziji samog dijaloga. Osim toga, za njega je molitveno druženje prostor uočavanja i razlikovanja djelovanja duhova. To je također jedno od temeljnih naglasaka dijaloga uopće u teologiji Nikole Bižace. Molitveni susreti su prilika za davanje hvale Bogu za sve plodove Duha, kao što su ljubav, radost i mir, koji su prisutni u srcima pripadnika drugih religija, a uočljivi su i na prepoznatljivim prostorima religija. Dijalog je usmjeren na uočavanje, priznanje i očuvanje vrijednosti koje se nalaze kod nekršćana i koje je posijao sam Duh Sveti, i to ne samo u životima pojedinaca, nego i na prostorima institucionaliziranih religijskih tradicija, u njihovoj etici, obredima, pismima. To su u konačnici one kristovske vrijednosti, vrijednosti samog kraljevstva Božjeg. Na tragu postavke dijaloga kao poticaja rastu Božjeg kraljevstva, Bižaca smatra da molitveni segment međureligijskog dijaloga može postati providnosno sredstvo postupnog rasta kraljevstva.¹⁰⁶

Budući da u ozračju međureligijskog molitvenog dijaloga sve te temeljne vrijednosti dolaze do izražaja, one su ili izričito ili uključno egzistencijalno priznate kao darovane, kršćani to promatraju kao specifičnu formu milosnog djelovanja Boga spram čovjeka. Zato ono doprinosi rastu kraljevstva i time ubrzava dovršenje. Hermeneutika ovog molitvenog dijaloga je za Bižacu uvijek trinitarna dinamika ostvarenja Božjeg kraljevstva, odnosno kristocentrični inkluzivizan trinitarnog tipa, koji smo prethodno prikazali, a koji predstavlja onaj teološki model koji najuspješnije može sačuvati specifičnost kršćanske objave uz istodobno zamjećivanje, priznavanje i poštivanje svih vrijednosti i iskustava drugih religija koje doprinose rastu kraljevstva Božjeg, a koje su plod suradnje ljudi s djelovanjem Boga Oca po Riječi u Duhu prije uskrsnuća, odnosno Boga Oca po Kristu u Duhu nakon uskrsnuća.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Usp. N. BIŽACA, *O elementima teološkog utemeljenja i teološko – religijskim implikacijama molitvene dimenzije međureligijskog dijaloga*, str. 221.-225.

¹⁰⁶ Usp. N. BIŽACA, *O molitvenoj dimenziji međureligijskog dijaloga: stavovi učiteljstva i neka povijesna iskustva*, str. 213.-215.

¹⁰⁷ Usp. N. BIŽACA, *O elementima teološkog utemeljenja i teološko – religijskim implikacijama molitvene dimenzije međureligijskog dijaloga*, str. 245.

2.9. Zaključno o navještaju i dijalogu u misli Nikole Bižace

Pitanje o međureligijskom dijalogu i misijskom poslanju Crkve je za Bižacu pitanje koje što prije treba dobiti svoj odgovor, jer samo utvrđen suodnos ovih dvaju poslanja Crkve može biti prikladan u izazovu pluralizacije XXI. stoljeća. Uz to želimo naglasiti i specifične naglaske koje Bižaca stavlja u kontekstu govora o dijalogu i navještaju. Prije svega možemo primijetiti da je usredotočen na one pozitivne vrijednosti prisutne u nekršćanskim religijama. Njih smatra plodovima univerzalnog djelovanja Duha Svetoga, čega granice ne možemo poistovjetiti s granicama vidljive Crkve. One su za njega uvijek plod suradnje između čovjeka koji traga za istinom i poticaja Duha Svetoga. Ukoliko su to vrijednosti Duha, one su i vrijednosti Isusa Krista, kristovske vrijednosti, vrijednosti Kristova kraljevstva, koje nisu sve ostvarene na razini povijesnog kršćanstva zbog svojevrstnih ograničenja. Zato smatra da je i dijaloško poslanje, uz poslanje za navještanje put prema ostvarenju Božjeg kraljevstva. Možemo na tom tragu navesti i razmišljanje o dijalogu kao međusobnom obogaćenju, pa i duhovnom obogaćenju same Crkve. To uključuje i molitvenu dimenziju međureligijskih susreta. Za molitvu smatra da je uvijek plod pobude Duha, kao svako čovjekovo uzdizanje duha Bogu. Zato promišlja o institucionaliziranim oblicima religijske prakse kao onim momentima Božjeg spasenjskog djelovanja u nekršćanskim religijama. Međutim, nije zanemario ovdje prisutnost i onih zabluda, negativnih elemenata u religijama koje su, smatra, pozitivan izazov za razlikovanje duhova u Crkvi.

3. Kritička prosudba odnosa između međureligijskog dijaloga i navještaja u nauku Nikole Bižace

U ovom trećem dijelu želimo promišljati o doprinosima međureligijske dijaloške prakse, s posebnim naglaskom na promišljanje Nikole Bižace te u svjetlu deklaracije *Dominus Iesus*. Uz to želimo suočiti više teoloških mišljenja s obzirom na odnos evangelizacijskog poslanja Crkve i međureligijskog dijaloga; pretpostavke dijaloga uopće; teološki problem istine; pitanje međureligijske molitve, spesenjsku mogućnost u nekršćanskim religijama i na tom tragu odnos spasenja u religijama i Crkve kao sakramenta spasenja.

3.1. Međureligijska dijaloška praksa kao novost i mogućnost

U sadašnjem trenutku povijesti možemo govoriti o svijesti da religije nisu samo odgovorne za spasenje onkraj smrti pod vidom besmrtnosti ili vječnoga života. One pokazuju svoju zajedničku odgovornost naspram suvremene situacije u kojoj se čovjek nalazi pa zato nastoje dijalogizirati. Osjeća se potreba za globalnom etikom, religije moraju biti spremne prihvatiti pitanja koja im upućuje nova svijest o opravdanim težnjama ljudske osobe, o potrebama autentično ljudskoga.¹⁰⁸ U tom kontekstu Katolička crkva nakon II. Vatikanskog koncila spram nekršćanskih religija odabire stav da u njima ne odbacuje ništa što ima istinita i sveta¹⁰⁹, a ako se osvrnemo na stoljetne sukobe Katoličke crkve sa židovstvom, islamom, sa gotovo potpunim nepoznavanjem drugih religijskih tradicija, možemo govoriti o jednom revolucionarnom razvitku. Crkva je tada dala pozitivan sud o drugim religijama, ne samo jer je nastupilo doba tolerancije i poštivanja slobode, nego predlaže stanovitu etiku dijaloga s drugim religijama, upućujući na patristički nauk o sjemenkama Logosa, ali ne dajući konkretne teološke smjernice.¹¹⁰

To je, pak, prepušteno teologiji religija koja se razvijala nakon II. Vatikanskog koncila, u okviru koje se želimo posebno osvrnuti na teologiju Nikole Bižace, budući da je on teolog koji se na hrvatskom govornom području najviše bavi teologijom religija,

¹⁰⁸ Usp. C. GEFFRE, *Prema novoj teologiji religija*, u: Teološke perspektive za XXI. stoljeće, ur. R. Gibellini, KS, Zagreb, 2006., str. 360.-361.

¹⁰⁹ Usp. NA, br. 2.

¹¹⁰ Usp. C. GEFFRE, *Prema novoj teologiji religija*, str. 361.-362.

odnosno pitanjem međureligijskog dijaloga i mogućnostima koje dijalog kao takav nudi. On uočava da je temelj suvremenog društva dijalog. Naglašava da se struktura društva u kojem jesmo ne može više okarakterizirati kao monolitna, nego se uslijed migracija i različitih kulturnih promjena rađa novi izazov za svakog pojedinog kršćanina i za Crkvu uopće.

Uz to, želimo istaknuti i to da uočavajući mentalitet suvremenog čovjeka, Nikola Bižaca naglašava da je u bitnom obilježen pluralizacijom na različitim razinama: od politike, kulture, ekonomije, do religije. S druge strane je suvremeno shvaćanje istine koja je nedohvatljiva, može ju se djelomično razotkriti iz različitih perspektiva; istina je komplementarno shvaćena.¹¹¹ Dijalog u ovom kontekstu Bižaca promatra kao najprimjereniji tip odnosa prema drugima kako bi se ostvario dogovor oko zajedničkog etičkog minimuma kao preduvjeta stvaranju plodnog prostora za međusobno upoznavanje i doprinos zajedničkom dobru.

U tom kontekstu možemo reći da je Bižaca otvoren za svojevrsni *novum*, a promatra ga u okviru teološkog promišljanja kao mogućnost.

3.2. Utjecaji na misao Nikole Bižace

Kada govorimo o teološkom promišljanju Nikole Bižace o potrebi dijaloga, univerzalnoj Božjoj spasenjskoj volji, ulozi Kristova posredništva za spasenje ljudi, nužnosti Crkve za spasenje, postojanju različitih religija, postojanju prihvatljivih elemenata na prostorima nekršćanskih religija, međusobnom boljem upoznavanju među religijama i međureligijskoj molitvi, uočavamo svojevrsni utjecaj jednog pravca u teologiji koji predstavlja Karl Rahner. Rahner smatra da čovjek živi svoj život u trajnoj pruženosti prema Apsolutnome, odnosno u otvorenosti prema Bogu. On je čovjek baš po tome što je na putu prema Bogu, zna li on to izričito ili ne. To je bitna oznaka čovjekove naravi, po tome je svaki čovjek upućen prema Bogu: u sebi ga nosi kao da ga već zna, ali ga još nije spoznao; čovjek je po naravi upućen na Boga, čak i ako za njega nije nikada čuo. U tom kontekstu razvija i iznosi svoju teoriju o *anonimnim kršćanima*. Vrhunac njegove teologije je tvrdnja da čovjek ima neke Božje naravne milosne darove koji djeluju i prije bilo kojeg crkvenog sakramenta, posebice krštenja, postoji Božja

¹¹¹ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008., str. 73.-75., N. BIŽACA, *Dijalog i navještaj u vremenu religijskog pluralizma. Odnos Katoličke crkve i religija danas*, str. 91.-92.

ponuda nadnaravne milosti i izvan sakramenta.¹¹² On time tvrdi da dar milosti u vremenitom redu doseže sve ljude, pri čemu nije nužna i refleksna svijest o njezinom djelovanju i o njezinoj svjetlosti. Zbog društvenog obilježja, vlastitog ljudskom biću, religije, kao društveni izričaji odnosa čovjeka s Bogom, pomažu svojim sljedbenicima da prihvate Kristovu milost, koja je potrebna za spasenje, te da se otvore ljubavi prema bližnjemu, koju Krist poistovjećuje s ljubavlju prema Bogu. U tom smislu, one mogu imati spasijsku vrijednost, iako sadržavaju elemente neznanja, grijeha i izopačenosti.¹¹³

Na naučavanje o čovjekovoj naravnoj upućenosti na Boga naslanja se i teologija, odnosno molitvena praksa u međureligijskom kontekstu Ivana Pavla II., na koje se Bižaca više puta poziva. Ovu upućenost na Boga papa prepoznaje u zajedničkom poštovanju i poslušnosti savjesti koja nas sve uči da tražimo istinu, ljubav i da slijedimo sve osobe i narode i ostvarujemo mir. Premda su razlike prisutne, postoji jedan zajednički temelj koji nas obvezuje da zajednički djelujemo. U tom zajedništvu papa prepoznaje temelj bratskog putovanja prema transcendentnom cilju.¹¹⁴ Uz to, Bižaca slijedi i naučavanje Ivana Pavla II. o djelatnoj prisutnosti Duha Svetoga u religijama, posebice u svakoj iskrenoj i autentičnoj molitvi. Tako međureligijska molitva postaje potvrda onog dubinskog zajedništva kršćana i pobožnika iz drugih religija.¹¹⁵

3.3. Posebnosti teološke misli Nikole Bižace

U razdoblju u kojem se cijeni dijalog, uzajamno razumijevanje i tolerancija, postoje pokušaji razradbe teologije religija i nameće se potreba većeg poznavanja svake religije.¹¹⁶ O tome se izjašnjava crkveno učiteljstvo, a polazeći od teološkog utemeljenja dijaloga u dijalogičnosti samoga Boga i u dijalogičnosti same objave u povijesti spasenja, Bižaca u tom vidu dodaje teologiji religija i svojevrsne specifične doprinose, koje želimo ovdje istaknuti, govoreći o dijalogu u ambijentu pluralizma kao procesu

¹¹² Usp. N. DOGAN, *Religije i spas. Izvan Crkve nema spasa*, Biblioteka Diacovensia, Đakovo, 2013., str. 183.-185.

¹¹³ Usp. *Kršćanstvo i religije*, br. 4.

¹¹⁴ Usp. B. NAGY, *Papa Ivan Pavao II. na velikim međureligijskim skupovima*, u: *Obnovljeni život*, 69,2. (2014), str. 223.

¹¹⁵ Usp. N. BIŽACA, *O molitvenoj dimenziji međureligijskog dijaloga: stavovi učiteljstva i neka povijesna iskustva*, str. 217.

¹¹⁶ *Kršćanstvo i religije*, br. 5.-6.

razlikovanja duhova. Zato ga promatra kao jedan pozitivan izazov za Crkvu koji može pokazati opstojnost »elemenata istine i milosti« (AG, br. 9), »klice Riječi« (AG, br. 11; 15), »zrake istine što prosvjetljuje sve ljude« (NA, br. 2) na prostorima religija. Te duhovne vrijednosti koje su u religijama prisutne, uz određene neprihvatljive elemente i zablude, kao plod suradnje milosnih poticaja i čovjekova djelovanja, odnosno plod djelovanja Duha Svetoga i u povezanosti s pashalnim otajstvom koje su Duhom posredovane.¹¹⁷ Zato Bižaca očekuje međusobno duhovno obogaćenje sudionika međureligijskog dijaloga. Očekuje da bi se Crkva mogla obogatiti ukoliko bi se uz pomoć Duha Svetoga osluškivala, razabirala i tumačila različita mišljenja u svjetlu objave: tako bi se objavljena istina mogla uvijek dublje uočiti.¹¹⁸ Ovakve misli možemo postaviti u odnos sa izjavama u deklaraciji *Dominus Iesus*: »Taj dijalog, koji pripada evangelizacijskoj misiji Crkve, traži stav razumijevanja i odnos uzajamnog upoznavanja i obogaćivanja, i to u poslušnosti istini i poštivanju slobode.«¹¹⁹

Kada je riječ o Duhom nadahnutim, pozitivnim vrijednostima u religijama, možemo istaknuti i specifikum našeg autora koji tvrdi da su to zapravo vrijednosti Kristova kraljevstva te da je ono nazočno u svojevrsnom obliku i u nekršćanskim religijama. Takve vrijednosti u drugim religijama imaju svoju institucionalnu formu. Bižaca smatra da su upravo one konstitutivni moment milosnog spasenjskog dijaloga nekršćana s Bogom, jer su plod suradnje milosnih poticaja i čovjeka, a ne bi bile prisutne u religijama bez povezanosti s pashalnim otajstvom. Gdje su te vrijednosti življene, naglašava Bižaca, događa se kraljevstvo Božje: one komuniciraju s događajem Isusa Krista i onda kada se to događa izvan institucionalizirane crkvene vidljivosti. Zato se zalaže za međureligijski dijalog kao put prema širenju kraljevstva Božjeg u svijetu.¹²⁰

Međutim, uočavamo i onu dimenziju promišljanja Nikole Bižace, a to je da, uz isticanje vrijednosti u okviru nekršćanskih religija, rijetko spominje one negativne elemente u religijama, premda je tu riječ i o elementima koji mogu biti potpuno u suprotnosti s onim što uče Sveto pismo i Tradicija Crkve. Zato možemo reći da je to zapostavljen vid u okviru promišljanja Nikole Bižace, doduše spomenut, ali neodređenog značenja za pripadnike religija i sudionike međureligijskog dijaloga uopće.

¹¹⁷ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 79.

¹¹⁸ Usp. N. BIŽACA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, str. 166.

¹¹⁹ DI, br. 2.

¹²⁰ Usp. N. BIŽACA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, str. 79.

3.4. Relativizam u dijaloškom kontekstu

Nikola Bižaca u međureligijskom dijalogu drži jednom od najvažnijih pretpostavki da sudionici međusobno komuniciraju na razini temeljne jednakosti i da ne zahtijevaju da sugovornik *a priori* prihvaća drugu tradiciju istinitijom. Sudionici ne ostavljaju po strani vlastito vjersko uvjerenje i ne ulaze u dijalog na razini *tabulae rasae*. U tom kontekstu želimo isključiti onaj mentalitet ravnodušnosti, »prožet vjerskim relativizmom koji je sklon reći da jedna religija vrijedi koliko i druga«. ¹²¹ Uočava se, zapravo, relativizam kao izravna posljedica pluralizma jer pluralizam zahtijeva opće i skupne vrijednosti u životu. Temeljni oslonac govora o pluralizmu potječe od suvremenog relativizma, odnosno uvjerenja koje smatra da apsolutna, objektivna i jedina istina ne postoji. ¹²² Joseph Ratzinger tvrdi da je relativizam danas postao središnjim problemom vjere. On se ne definira samo kao rezignacija pred neizmjernostima istine, nego se i pozitivno definira polazeći od pojmova tolerancije, dijaloške spoznaje i slobode, što bi sve bilo ograničeno tvrdnjom o nekoj istini koja je za svakoga obvezujuća. Nitko ne smije zahtijevati kako on poznaje pravi put, svi putevi trebaju priznavati jedan drugoga kao ulomke, a u dijalogu trebaju tražiti ono što im je zajedničko. Suvremeni sustav je sustav relativnih stanovišta koja se međusobno sporazumijevaju i uvijek moraju biti otvorena za nove smjerove razvoja. ¹²³

Zato deklaracija *Dominus Iesus* ¹²⁴ potiče na pravilno razumijevanje pretpostavke jednakosti u međureligijskom dijalogu te na tom tragu naglašava da je vjera, prije svega,

¹²¹ Usp. DI, br. 22., RMs, br. 36.

¹²² Usp. N. DOGAN, *Religije i spas. Izvan Crkve nema spasa*, str. 168.

¹²³ Usp. J. RATZINGER, *Vjera – istina – tolerancija. Kršćanstvo i svjetske religije*, KS, Zagreb, 2014., str. 105.

¹²⁴ Joseph Ratzinger objašnjava kontekst i značenje deklaracije *Dominus Iesus*, koja je prethodno okarakterizirana kao korak unatrag na putu međureligijske suradnje. Prvotno naglašava da se u današnjoj raspravi odnosa kršćanstva i drugih religija sve više širi kulturalni trend na Zapadu koji se može označiti pojmom relativizma. Prvenstveno ovdje Kongregacija za nauk vjere želi ograničiti potvrđivanje pluralističke teologije religija, ali se to odnosi i na relativiziranje istine u bilo kojem vidu kada dogma, Crkva, sakramenti ne mogu imati apsolutnu, nužnu vrijednost. U takvim predodžbama tvrditi da postoji univerzalna, obvezujuća, valjana istina u povijesti, koja se utjelovila u Isusu Kristu i koja se dalje prenosi po vjeri Crkve, promatra se kao neka vrsta fundamentalizma, kao napad na moderan duh i kao prijetnja toleranciji i slobodi. Dijalog za relativističko mišljenje znači: vlastitu vjeru ili vlastitu poziciju i uvjerenja drugih podići na istu razinu tako da se sve svodi na razmjenu načelno jednakovrijednih, relativnih mišljenja, s ciljem da se postigne najveća moguća mjera suradnje i integracije između različitih religijskih shvaćanja. Okolnost je da se relativizam predstavlja kao istinska i ljudima naklonjena filozofija, koja je jedina u stanju jamčiti toleranciju i demokraciju, a u konačnici vodi marginalizaciji onih koji i dalje brane kršćanski identitet i zahtjev za univerzalnošću istine i spasenja u Isusu Kristu. To je pogrešan pojam tolerancije. U tom kontekstu Kongregacija za nauk vjere potkrjepljuje istine vjere koje je Crkva uvijek vjerovala i čvrsto zasupala, i štiti vjernike od raširenih zabluda ili dvoznačnih tumačenja. Usp. J. RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima. Zajedništvo na putu vjere*, Verbum, Split, 2008., str. 5.-14.

čovjekovo osobno prianjanje uz Boga koji se objavljuje, te uz objavljenu istinu, po vjeri u onoga koji se objavljuje. Uz to je vjera i Božji dar i vrhunaravna od Boga ulivena krepost.¹²⁵ Na tom tragu Kongregacija za nauk vjere izričito tvrdi da se mora čvrsto obdržavati razlika između teologalne vjere i vjerovanja u ostalim religijama. Ako je vjera milosno prihvaćanje objavljene istine, koja dopušta stupiti u nutrinu otajstva čijem je srodnom razumijevanju sklona, vjerovanje u ostalim religijama jest ona sveukupnost iskustava i shvaćanja, koja čine ljudsku riznicu mudrosti i religijskog nadahnuća, koje je čovjek u svome traženju istine smislio i ostvario u odnosu prema Bogu i apsolutnom.¹²⁶

Ako je istina da i sljedbenici ostalih religija mogu primiti božansku milost, također je istina da su oni objektivno govoreći u stanju teške manjkavosti u usporedbi s onima koji, u Crkvi, imaju puninu sredstava spasenja. Zato se jednakost, kao pretpostavka za dijalog, odnosi se na jednako osobno dostojanstvo strana u dijalogu, a ne na doktrinarni sadržaj niti još manje na Isusa u usporedbi s osnivačima ostalih religija. Crkva je dužna naviještati istinu koju je definitivno objavio Krist, poštujući ljudsku slobodu i vodeći se ljubavlju.¹²⁷

3.5. Pitanje spasenjske vrijednosti nekršćanskih religija

Proučavajući teologiju religija Nikole Bižace, iz dosad rečenoga uočavamo da on, uz neprihvatljive elemente, na prostorima drugih religija uočava i pozitivne vrijednosti. Teološki nastoji obrazložiti prisutnost autentičnih vrijednosti u drugim religijama. Smatra da su te pozitivne vrijednosti, koje jesu plod djelovanja Duha, na prostorima religija poprimile institucionaliziranu formu te po tome same religije postaju putovi spasenja za svoje sljedbenike. Više se puta u tome poziva na dokument *Dijalog i navještaj*, koji, s obzirom na to, ističe »da vi ljudi i sve žene, koji su spašeni, sudjeluju,

Neki autori, kao što je i C. Geffre, smatraju da cjelina ovog dokumenta svjedoči o pravoj opsjednutosti relativizmom za koji su krivi određeni suvremeni teolozi, koji pod izlikom da promiču međureligijski dijalog, relativiziraju kršćansku objavu. Reći će i da bi se deklaracija mogla tumačiti kao upozorenje nekim teolozima koji stavljaju u pitanje spasenjsku univerzalnost Isusa Krista. Međutim, smatra da je deklaracija, u svojoj brizi da izagna svaki relativizam, suviše slijedila jednu logiku apsolutizacije pa tendira staviti na istu razinu univerzalnost Isusa Krista i univerzalnost Crkve ili kršćanstva, a kršćanstvo u sebi nosi svoja vlastita načela ograničenosti. Smatra da je deklaracija *Dominus Iesus* s pravom htjela, protiv nekih sadašnjih zastranjenja, inzistirati na potpunome i definitivnom značaju kršćanske objave. Međutim, reći će, protiv svake lažne apsolutizacije, da treba zadržati njezin povijesni i relativni značaj, barem u tom smislu kako ona ostaje dostupna ljudskom shvaćanju. Usp. C. GEFFRE, *Prema novoj teologiji religija*, str. 359.-377.

¹²⁵ Usp. KKC, br. 144., 150., 153; DI, br. 7.

¹²⁶ Usp. DI, br. 7.

¹²⁷ Usp. DI, br. 22.

iako na različit način, u samoj tajni spasenja u Isusu Kristu, po njegovu Duhu. Zahvaljujući svojoj vjeri, kršćani su svjesni toga, dok drugi ne znaju da je Isus Krist izvor njihova spasenja... Vršeci ono što je dobro u njihovim vjerskim predajama i slijedeći naredbe svoje savjesti, članovi drugih vjera pozitivno odgovaraju na Božji poziv i primaju spasenje u Isusu Kristu iako ga ne priznaju za svoga spasitelja.«¹²⁸ Naglasit će i da kristološka punina Božje blizine nije sva ostvarena na razini povijesnog kršćanstva podložnog relativizirajućim ograničenostima psihološkog, kulturnog, političkog i institucionalnog tipa. Smatra da nije apsolutan povijesni lik kršćanstva, nego događaj Isusa Krista te, stoga, da je način objave ograničen kenozom, da se nije mogla izričito posredovati, a s druge strane nije ni povijesno kršćanstvo moglo prakticirati baš sve autentične vrijednosti.

Ovdje možemo uočiti da je kod Nikole Bižace prisutan jedan spasenjski optimizam kojemu teško možemo naći uporište u crkvenom naučavanju. Među dokumentima crkvenog učiteljstva, prevedenim na hrvatski jezik, jedino dokument *Dijalog i navještaj* donosi izjave koje možemo promatrati kao različite od uvriježenog crkvenog stava, a odnose se na spasenje pripadnika drugih religija posredstvom samih religija, a ne individualno. S obzirom na to, dokument *Kršćanstvo i religije* donosi izjavu da ma koliko teško bilo zamisliti spasenjsku vrijednost djelovanja Duha Svetoga u srcima ljudi samo ako se uzmu pojedinačno, a da je nema u djelovanju istoga Duha u religijama i kulturama, crkveno učiteljstvo ne odobrava takvu razliku i takva se razlika smatra drastičnom.¹²⁹

Na tragu ovih misli koje razrađuje Nikola Bižaca s obzirom na odnos mogućnosti spasenja pripadnika nekršćanskih religija posredstvom vlastitih religija, ulogu Crkve za spasenje, želimo iznijeti i ono što o tome govore deklaracija *Dominus Iesus*, ali i promišljanje teologa Josepha Ratzingera, kako bismo suočili dvije teološke misli.

Deklaracija *Dominus Iesus* potvrđuje i koncilsku tvrdnju da se spasenjsko djelovanje Isusa Krista, s Duhom i po njegovu Duhu, proširuje izvan vidljivih granica Crkve na cijelo čovječanstvo. Ono ne vrijedi samo za one koji vjeruju u Isusa Krista, nego i za sve ljude dobre volje u čijim srcima milost nevidljivo djeluje. Zato deklaracija poziva držati da Duh Sveti pruža svima mogućnost da se, na način koji je Bogu poznat, pridruže tom pashalnom misteriju. Duh sveti rasijava sjeme Riječi, koje je u obredima i

¹²⁸ DA, br. 29.

¹²⁹ Usp. *Kršćanstvo i religije*, br. 84.

kulturama, te ih pripravlja da sazriju u Kristu. Deklaracija će posebno naglasiti ovu dimenziju pripreme na evanđelje i povezanosti s Kristom u djelovanju Duha u religijama.¹³⁰

Crkveno učiteljstvo je naglasilo da se teološko promišljanje uvijek mora ravnati prema načelu jedinstvenog Kristovog posredništva, ali je potrebno promišljati o postojanju ostalih religioznih iskustava i njihovu značenju u planu Božjeg spasenja, o tome kako pozitivni elementi drugih religija ulaze u Božji plan spasenja.¹³¹ Posebice u odnosu na Crkvu, koju je Krist ustanovio kao otajstvo spasenja. On sam je u Crkvi i Crkva je u njemu. Crkva i Krist se ne mogu pomiješati, ali ne mogu se ni razdijeliti: čine jednog cijela Krista.¹³² Crkva je znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom, ona je znak i oruđe kraljevstva Božjeg. Ona je kraljevstvo prisutno u misteriju, predstavlja njegovo sjeme i početak. Deklaracija *Dominus Iesus* zato poziva da se ni na koji način ne može odvajati kraljevstvo Božje ni od Krista ni od Crkve. Ukoliko se Crkva i razlikuje od Krista i kraljevstva, ona je s njim neraskidivo povezana. Također je naglašeno da se mora čvrsto vjerovati da je ova putujuća Crkva potrebna za spasenje. Jedini Posrednik spasenja, Krist, prisutan je u svome tijelu, Crkvi, a On naglašavajući potrebu vjere i krštenja, potvrdio je time i potrebu Crkve. To nije nasuprot univerzalnoj Božjoj spasenjskoj volji. Za one koji nisu formalno članovi Crkve, spasenje je dostupno snagom milosti, koja ih prosvjetljuje primjereno njihovu unutrašnjem stanju. U tom vidu neke molitve i neki obredi mogu preuzeti ulogu pripreme za evanđelje, budući da predstavljaju prilike i odgojnu pomoć kojima se čovjekovo srce potiče da se otvori Božjem djelovanju, ali njima se ne smije pripisivati božansko podrijetlo i spasenjska djelotvornost, koja je svojstvena kršćanskim sakramentima. Uz to, ne može se zanemariti i činjenica da ostali obredi, ukoliko su podložni praznovjerju i ostalim zabludama, predstavljaju prepreku spasenju.¹³³

Joseph Ratzinger, komentirajući encikliku *Redemptoris missio*, ističe da što god Duh Sveti ostvaruje u srcima ljudi i u povijesti naroda, u kulturama i religijama, ima za cilj pripremu navještaja. To djelovanje Duha je povezano s nutarnjim Kristovim otajstvom, od kojega ga nikada ne smijemo odvajati, ali budući da su religije ukorijenjene u povijesti i u kulturama naroda, u kojima uvijek nalazimo pomiješano dobro i zlo, ne može se sve držati pripremom za evanđelje, nego samo ono što Duh

¹³⁰ Usp. DI, br. 12.

¹³¹ Usp. DI, br. 14.

¹³² Usp. DI, br. 16.

¹³³ Usp. DI, br. 18.-21.

ostvaruje. Putovi k spasenju jesu ono dobro koje je prisutno u religijama, i to kao djelovanje Duha u Kristu, a ne religije kao takve. S druge strane, zahtjev jedincatosti i spasenjske univerzalnosti kršćanstva bitno proizlazi iz otajstva Isusa Krista, čija se prisutnost u Crkvi, njegovu tijelu i njegovoj zaručnici, nastavlja i dalje. Iz toga proizlazi evangelizacijsko poslanje Crkve, Crkva se osjeća pozvanom na spašavanje i obnovu svega stvorenja.¹³⁴

3.6. Odnos dijaloga i navještaja

Već smo ranije govorili o odnosu između dijaloga i navještaja kako ga vidi Nikola Bižaca. On naglašava međusobnu upućenost između dijaloga i navještaja: dijalog, s jedne strane, ima svoju prepoznatljivu samostojnost, ne tek puku instrumentalnu vrijednost prema navještaju, ali, s druge strane, komunicira sa sadržajem navještaja. On želi naglasiti da dijalog ne bi imao smisla kada bi se zahtijevalo od sugovornika da odstupi od svojeg uvjerenja, nego naglašava osluškivanje kristovskih vrijednosti i svjedočku praksu suradnje s drugima.¹³⁵ Proučavajući odnos dijaloga i navještaja kako ga izlaže Nikola Bižaca, uočavamo da je neprecizno postavljen, ne definira prema čemu smjera dijalog u odnosu na navještaj, ukoliko nije put prema navještaju. Nameće se pitanje može li se održati teza o tome da je misijsko poslanje – temeljno poslanje Crkve.

U tom kontekstu se možemo osvrnuti na misli Josepha Ratzingera o tome da dijalog nije besciljan i neobvezatan razgovor, nego mu je svrha uvjerenje, pronalaženje istine, inače je bezvrijedan.¹³⁶ »Doista, Bog hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznanja istine' (usp. 1 Tim 2, 4). Bog hoće spasenje svih po spoznanju istine. Spasenje jest u istini. Oni koji su poslušni poticaju Duha istine već su na putu spasenja; ali Crkva, kojoj je ta istina povjerena, mora njihovoj želji ići ususret da im je ponudi. Upravo jer vjeruje u sveopći naum spasenja, Crkva mora biti misionarska. Zato je dijalog, kao dio njezina evangelizacijskog poslanja, tek jedno od djelovanja Crkve u njezinoj misiji *ad gentes*.«¹³⁷ Joseph Ratzinger pomiruje na neki način ovaj zahtjev za istinom i dijaloško djelovanje. Naglašava da susret religija nije moguć odricanjem od

¹³⁴ J. RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima. Zajedništvo na putu vjere*, str. 10.-13.

¹³⁵ Usp. N. BIŽACA, *Dijalektičko jedinstvo dijaloga i navještaja u međureligijskim odnosima*, str. 181.

¹³⁶ Usp. J. RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije*, Verbum, Split, 2007., str. 102.

¹³⁷ DI, br. 22.

istine, nego samo dubljim ulaženjem u nju. Odricanje od istine i uvjerenja ne podižu čovjeka, oduzimaju mu njegovu veličinu. Treba, reći će, razvijati spremnost da se napušta uskoća mogega načina poimanja istine da bih mogao bolje shvatiti ono što mi pripada, učeći shvatiti drugoga. Tako ću ići putem prema uvijek većem Bogu – sa sigurnošću da istinu o Bogu nikada ne mogu posve imati u ruci. Pred tom sam istinom uvijek onaj koji uči. Nadalje, ako je tako, ako u drugomu uvijek treba tražiti ono pozitivno i ako mi drugi može pomoći na putu do istine, onda niti može niti smije manjkati kritički element. Religija može i treba voditi k istini, ali ona također može presjeći put do istine. Također naglašava da nam je lako zauzeti kritičan stav spram religije drugih, ali moramo biti spremni zauzeti ga i prema samima sebi, prema vlastitoj religiji. U trećem koraku Ratzinger promišlja o odnosu misijskog djelovanja i dijaloga. Treba li misijsko djelovanje prestati, treba li biti nadomješten dijalogom? On odlučno odgovara da bi to bio posvemašnji manjak uvjerenja u kojemu ne bismo ozbiljno shvaćali ni sebe ni druge i odrekli bismo se istine. Za njega je odgovor u tome da bi se misijsko djelovanje i dijalog trebali međusobno prožimati, a ne biti suprotstavljeni i to upravo zato jer danas u svijetu religija susrećemo ljude koji preko svoje religije uočavaju Boga i pokušavaju živjeti u odnosu s njime. Zato naviještanje mora postati dijaloški proces. Drugomu ne govorimo nešto što mu je posve nepoznato, nego mu otvaramo skrivenu dubinu onoga što je već dodirnuo u svojoj vjeri. Tada navjestitelj ne bi bio samo davatelj, nego i primatelj. Tada bi dijalog religija mogao postati oslušivanje Logosa koji nam pokazuje jedinstvo usred naših podjela i razlika.¹³⁸

3.7. Izazovi međureligijske molitve

Izložili smo u drugom dijelu ovog rada razmišlja Nikole Bižace s obzirom na molitvu u okviru međureligijskih susreta i uočili kako autor ovaj vid međureligijskih odnosa nastoji postaviti u dogmatski prihvatljive okvire. Jasno je da je molitva onaj čin koji uključuje čitavog čovjeka koji je uronjen u određenu religiju i molitva je time određena. Za Bižacu je molitva u religijama aktualizirana zahvaljujući djelovanju Duha Svetoga. Time je ona kristovska vrijednost koju potiče Bog Otac po Riječi u Duhu u religijama. Zato religije, za Nikolu Bižacu, posebno s obzirom na fenomen molitve, mogu svojim sljedbenicima biti putovi spasenja. Međutim, postavlja se pitanje kako

¹³⁸ Usp. J. RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije*, str. 100.-103.

pomiriti razliku između molitve u vjeri u jednoga, osobnog Boga i molitve u slučaju ovo ili slična pitanja.

Na tom tragu Joseph Ratzinger razmišlja o fenomenu molitve u religijama i o susretima u Asizu te radi distinkciju između multireligijske i međureligijske molitve. Za njega su asiški molitveni susreti prototip multireligijske molitve, odnosno smatra da su oni koji su tamo bili okupljeni bili svjesni da su njihovi načini kako se obraćaju božanskom biću toliko različiti, da bi zajednička molitva bila fikcija, ne bi bila u istini. Zato se okupljaju na različitim mjestima, moleći svatko na svoj način, kako bi dali znak zajedničke težnje jer ih pritišće ista patnja. Takva molitva za Ratzingera može postojati samo u izvanrednim prilikama i mora biti svijetu tako jasna, da ne može postati demonstracija relativizma. Međureligijska molitva, s druge strane, označava zajedničko moljenje osoba koje pripadaju različitim religijama. Ono podrazumijeva da se zajednički shvati naslovnik molitve, mora biti isključeno miješanje osobnog Boga i bogova. Također će istaknuti da za kršćanina ne može biti predmetom molitve ono što je u suprotnosti sa smjerom molbi Očenaša. Konačno, ne smije se dovesti u pitanje zauzimanje u naviještanju Isusa Krista svim ljudima.¹³⁹

Budući da Nikola Bižaca naglašava da je potrebno izbjegavati sinkretistička i relativistička tumačenja molitve na međureligijskim susretima, naglašava da ta molitva ne može biti zajednička, istovremena, nego susljedna ili na različitim mjestima. Zato možemo reći da je multireligijska molitva (Ratzingerovim rječnikom) ono što on podrazumijeva. Međutim, ostaje nedorečeno koji je prostor navještaja u tom kontekstu, posebice ukoliko prihvaća da su po molitvi nekršćanske religije spasenjske za njihove pripadnike. Tada dimenzija svjedočenja postaje suvišna, dobiva se dojam »zamjenjivosti religija«¹⁴⁰ ili »zamjenjiva značenja kršćanske ispovijesti vjere«¹⁴¹.

3.8. Zaključno o kritičkom osvrtu

U ovom trećem dijelu rada željeli smo istaknuti ono što uočavamo kao doprinose u nauku Nikole Bižace dijaloškoj praksi, ali i postaviti neke njegove teze spram deklaracije *Dominus Iesus*, ali i teoloških promišljanja Josepha Ratzingera. Naglasili smo njegovu pronicavost u razlaganju o suvremenom mentalitetu, kojemu dijalog ostaje

¹³⁹ Usp. J. RATZINGER, *Vjera – istina – tolerancija. Kršćanstvo i svjetske religije*, str. 94.-98.

¹⁴⁰ *Isto*, str. 97.

¹⁴¹ *Isto*, str. 97.

jedini temelj. Bižaca u dijalogu uviđa i pozitivan izazov i mogućnost za Crkvu danas. Zato ga teološki nastoji obrazložiti i pritom daje ovoj teologiji i svoje vlastitosti govorom o dijalogu kao izazovu za razlikovanje duhova, kao putu prema međusobnom obogaćenju i širenju Božjeg kraljevstva. Međutim, prisutno je u njegovoj teologiji zanemarivanje onih negativnih elemenata u religijama, i nedorečen odnos između kršćanske vjere u osobnog, objavljenog Boga i drugih vjerovanja. Također je nedorečen, po našem mišljenju, i govor o spasenjskoj mogućnosti posredstvom samih religija, o čemu se crkveno učiteljstvo oprezno izražava, a što se kod Bižace odražava i u kontekstu govora o molitvi na međureligijskim okupljanjima, i u kontekstu govora o navještaju u dijaloškom ambijentu.

Zaključak

U ovom radu nastojali smo prikazati dvije dimenzije crkvenog djelovanja: navještaj i međureligijski dijalog prvenstveno kroz dokumente crkvenog naučavanja, a zatim i kroz teološku misao Nikole Bižace. Isus Krist je, po naumu Boga Oca, poslao Crkvu i osnažio ju djelovanjem Duha Svetoga naviještati o božanskoj dobroti koju je primila i donositi otajstvo spasenja svakom čovjeku. S druge strane, koncilski su oci bili uvjereni da dijalog treba biti važna oznaka djelovanja Crkve prema svijetu: da bi se suvremenog čovjeka privelo vjeri, treba s njim započeti dijalog. Budući da je dijalog oznaka Boga u sebi i oznaka objave Božje u povijesti spasenja, Crkva je to pozvana nasljedovati. Na tom smo tragu promatrali i oznake koje taj dijalog treba imati: jasnoća, blagost, pouzdanje i razboritost. Poštujući ono što u religijama ima istinita i sveta, crkveno učiteljstvo poziva na upoznavanje religija i ove dvije dimenzije zapravo stavlja u jedno poslanje: naglašava se da navještaj ne može biti odvojen od dijaloga, nego da se treba događati u dijaloškoj klimi.

Nikola Bižaca se u teološkom promišljanju nadovezuje na koncilske poticaje, ali ih i proširuje, produbljuje, teološki nastoji obrazložiti i time daje svoj specifični doprinos teologiji religija. Uslijed suvremenih kulturoloških promjena i rastuće pluralizacije, Bižaca društveno postulira dijalog, ali i teološki: polazeći od univerzalnog djelovanja Duha Svetoga, govori o pozitivnom izazovu razlikovanja duhova, o pozitivnim vrijednostima u religijama, kristovskim vrijednostima, vrijednostima kraljevstva, koje mogu dovesti do međusobnog obogaćenja sudionika i na tom tragu dijalog može voditi širenju samog kraljevstva. Te su kristovske vrijednosti, za Bižacu, plod suradnje čovjekovog traženja i milosnih poticaja, a budući da su poprimile u okvir određene religije, one čine da religije postaju svojevrzni putovi spasenja za njihove pripadnike. U tom vidu i molitva u religijama, ukoliko se promatra kao plod pobude Duha, a obilježena je specifičnostima same religije, može biti ona kristovska vrijednost koja religiju čini spasenjskim putem. Bižaca se osvrće i na lošu tendenciju marginalizacije pitanja istine u kršćanstvu, a zagovara kenozom ograničeni način kristovske objave i također da kršćanstvo nije moglo prakticirati sve religiozne vrijednosti. O odnosu dijaloga i navještaja kod Bižace zaključno možemo reći da su to za njega zasebne vrijednosti istoga poslanja, a iako pripadaju istom poslanju, dijalog ne može isključivo služiti kao sredstvo navještaja.

O trećem dijelu zaključno možemo reći da smo tu iznijeli doprinose i posebnosti teološke misli Nikole Bižace. Promišljali smo o utjecajima koje na njegovu teologiju ostavljaju rahnerovska teologija i naučavanje Ivana Pavla II. Također smo nastojali istaknuti i nekoliko momenata koji nam, s obzirom na deklaraciju *Dominus Iesus*, ali i druge dokumente i teološko promišljanje Josepha Ratzingera, izgledaju neprecizno postavljeno, dvojbeno ili kao veliki iskorak u odnosu na oprezno izjašnjavanje crkvenog učiteljstva. To se, prije svega, odnosi na pitanje spasenjske vrijednosti religija, baš posredstvom samih religija, o čemu crkveno učiteljstvo oprezno progovara, uvijek naglašavajući individualno spasenje izvan Crkve putovima koji su samo Bogu znani. Po našem mišljenju je to i podloga za poimanje pretpostavke jednakosti sugovornika u dijalogu, koja se, prema spomenutoj deklaraciji, može odnositi na dostojanstvo svakog sugovornika, ali nikako i na izjednačavanje kršćanske vjere s vjerovanjima drugih religija. Zato će dokumenti, a i Joseph Ratzinger naglasiti da je potreban oprez i u poimanju molitve na međureligijskim susretima. Ne može se izjednačavati molitva u jednog, objavljenog, osobnog Boga, s molitvom u drugim religijama. Smatramo i da je posljedica davanja spasenjske vrijednosti religijama poimanje odnosa navještaja i dijaloga kod Nikole Bižace. On neće zanijekati važnost navještaja, ali kad je riječ o dijalogu, on stavlja zahtjev zasebnosti. Nasuprot tome, Joseph Ratzinger smatra da bez navještaja u dijalogu mi bismo se odrekli istine i zato utire put shvaćanju navještaja kao svojevrsnog dijaloškog procesa.

Konačno, na kraju ovog rada želimo zaključiti o suodnosu navještaja i dijaloga: ne dokidajući važnost dijaloga danas, naglašavajući dijalog kao najbolji put kojega Crkva nakon II. vatikanskog koncila odabire, ali ne zapostavljajući ni u jednom trenutku Kristovo poslanje za naviještanje. Na tom tragu naglašavamo dijalog koji ne umanjuje i ne dokida istinu kršćanske vjere o spasenju jedino po Isusu Kristu, koji živi u svome Tijelu, Crkvi i u sakramentima.

Bibliografija

1. BIŽACA, NIKOLA, *Dijalektičko jedinstvo dijaloga i navještaja u međureligijskim odnosima*, u: *Ususret bratskom putovanju. Temelji i dijaloške perspektive teologije religija*, KS, Zagreb, 2013.
2. BIŽACA, NIKOLA, *Dijalog i navještaj u vremenu religijskog pluralizma. Odnos Katoličke crkve i religija danas*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008.
3. BIŽACA, NIKOLA, *Kako je nastajala saborska deklaracija Nostra aetate o odnosima Crkve prema nekršćanskim religijama*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008.
4. BIŽACA, NIKOLA, *Međureligijski dijalog između nužnosti i dilema*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008.
5. BIŽACA, NIKOLA, *O elementima teološkog utemeljenja i teološko – religijskim implikacijama molitvene dimenzije međureligijskog dijaloga*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008.
6. BIŽACA, NIKOLA, *O molitvenoj dimenziji međureligijskog dijaloga: stavovi učiteljstva i neka povijesna iskustva*, u: *Ogledi iz teologije religija*, KS, Zagreb, 2008.
7. BIŽACA, NIKOLA, *O teološkom značenju međureligijskog dijaloga*, u: *Ususret bratskom putovanju. Temelji i dijaloške perspektive teologije religija*, KS, Zagreb, 2013.
8. BORRMANS, MAURICE, *Poslanje i dijalog*, u: *Crkva i misije*, Misijska centrala, Sarajevo – Zagreb, 1993.
9. DOGAN, NIKOLA, *Religije i spas. Izvan Crkve nema spasa*, Biblioteka Diacovensia, Đakovo, 2013.
10. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama Nostra aetate*, KS, Zagreb, 2008.
11. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve Ad gentes*, KS, Zagreb, 2008.
12. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska konstitucija o Crkvi Lumen Gentium*, KS, Zagreb, 2008.
13. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes*, KS, Zagreb, 2008.

14. GEFRE, CLAUDE, *Prema novoj teologiji religija*, u: Teološke perspektive za XXI. stoljeće, ur. R. Gibellini, KS, Zagreb, 2006.
15. IVAN PAVAO II, *Redemptoris missio. Enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe*, KS, Zagreb, 1991.
16. KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, *Glas koncila*, Zagreb, 1994.
17. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Dominus Iesus. Deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista*, KS, Zagreb, 2000.
18. MEĐUNARODNO TEOLOŠKO POVJERENSTVO, *Kršćanstvo i religije*, KS, Zagreb, 1999.
19. NAGY, BOŽIDAR, *Papa Ivan Pavao II. na velikim međureligijskim skupovima*, u: *Obnovljeni život*, 69,2. (2014)
20. PAPINSKO VIJEĆE ZA MAĐURELIGIJSKI DIJALOG I KONGREGACIJA ZA EVANGELIZACIJU NARODA, *Dijalog i navještaj. Razmišljanja i upute o međuvjerskom dijalogu i o navještaju evanđelja Isusa Krista*, Misijska centrala, Sarajevo, 1992.
21. PAVAO VI., *Ecclesiam suam. Enciklika o putovima kojima Katolička Crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, KS, Zagreb, 1979.
22. PAVAO VI, *Evangeliū nuntiandi. Apostolski govor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, KS, Zagreb, 2000.
23. RATZINGER, JOSEPH, *Crkva, Izrael i svjetske religije*, Verbum, Split, 2007.
24. RATZINGER, JOSEPH, *Nazvao sam vas prijateljima. Zajedništvo na putu vjere*, Verbum, Split, 2008.
25. RATZINGER, JOSEPH, *Vjera – istina – tolerancija. Kršćanstvo i svjetske religije*, KS, Zagreb, 2014.

Sadržaj

Sažetak	2
Summary	3
Uvod.....	4
1. Navještaj i dijalog u djelovanju Crkve	5
1.1. Crkva po naravi <i>poslana</i> – spasenjski plan Boga Oca	5
1.1.1. Posredništvo Isusa Krista	6
1.1.2. Djelovanje Duha Svetoga	7
1.1.3. Poslanje Crkve i kraljevstvo Božje.....	8
1.1.4. Zadaća naviještanja i evangelizacije	10
1.1.5. Zaključne misli o misijskom poslanju i navještaju.....	11
1.2. Nužnost dijaloga	11
1.2.1. Ishodište i oznake dijaloga	12
1.2.2. Vrednovanje drugih religija u dijaloškom vidu.....	13
1.2.3. Krugovi dijaloga.....	15
1.2.4. Mjesto dijaloga u evangelizacijskom poslanju Crkve	16
1.2.5. Zaključne misli o dijaloškom poslanju Crkve	17
2. Navještaj i dijalog u misli Nikole Bižace	18
2.1. Nužnost međureligijskog dijaloga u misli Nikole Bižace	18
2.2. Postulati međureligijskog dijaloga	20
2.2.1. Društveni postulati međureligijskog dijaloga.....	20
2.2.2. Teološki postulati međureligijskog dijaloga	21
2.3. Međureligijski dijalog kao <i>međusobno obogaćenje</i>	23
2.4. Međureligijski dijalog kao <i>razlikovanje duhova</i>	25
2.5. Mjesto dijaloga u evangelizacijskom poslanju Crkve.....	26
2.6. Dijalog i navještaj kao poticaj u rastu Božjeg kraljevstva	28
2.7. Teološki problem istine.....	31

2.8. O molitvenoj dimenziji međureligijskog dijaloga u teologiji Nikole Bižace	32
2.8.1. Teološko utemeljenje molitvene dimenzije međureligijskog dijaloga	33
2.8.2. »Duh Asiza« u misli Nikole Bižace	35
2.9. Zaključno o navještaju i dijalogu u misli Nikole Bižace	37
3. Kritička prosudba odnosa između međureligijskog dijaloga i navještaja u nauku Nikole Bižace.....	38
3.1. Međureligijska dijaloška praksa kao novost i mogućnost.....	38
3.2. Utjecaji na misao Nikole Bižace.....	39
3.3. Posebnosti teološke misli Nikole Bižace.....	40
3.4. Relativizam u dijaloškom kontekstu	42
3.5. Pitanje spasenjske vrijednosti nekršćanskih religija	43
3.6. Odnos dijaloga i navještaja.....	46
3.7. Izazovi međureligijske molitve.....	47
3.8. Zaključno o kritičkom osvrtu	48
Zaključak	50
Bibliografija.....	52
Sadržaj	54